

VYBRANÉ TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ PROBLÉMY TERMINOGRAFIE: POZNATKY Z TVORBY ČESKÉ TERMINOLOGICKÉ DATABÁZE KNIHOVNICTVÍ A INFORMAČNÍ VĚDY

Josef Schwarz

Úvod

Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (dále pouze TDKIV) byla vytvořena v letech 2001-2002 Odborem knihovnictví Národní knihovny ČR v rámci grantového projektu podpořeného Ministerstvem kultury ČR. TDKIV je terminologickou výkladovou databází obsahující 2800 záznamů (hesel), která je volně přístupná na adrese http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=file&file_name=find-a&local_base=ktl. Základní informace o TDKIV jsou zveřejněny na stránce http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/index.htm a v informativním článku, který také stručně popisuje řešení projektu a některé metodické problémy spojené s tvorbou TDKIV (viz Schwarz, 2003a).

Cílem této studie je přiblížit vybrané teoretické a metodické otázky a problémy, spojené s řešením projektu TDKIV, a zasadit výsledky projektu do historického kontextu, zejména s ohledem na vývoj české a slovenské oborové terminografie po roce 1945. Součástí textu je i popis výsledného stavu TDKIV a nástin možností jejího dalšího rozvoje. Stať si nenárokují být čistě teoretickou prací, která plně vyčerpává problematiku oborové terminologie a terminografie, ale snaží se na příkladu tvorby TDKIV demonstrovat základní teoretické a metodické problémy terminologické práce, se kterými se musí vyrovnat každý terminograf při tvorbě jakéhokoliv terminologického slovníku nebo databáze.

Pro systematický úvod do teorie terminologie odkazujeme především na poměrně stručnou, ale komplexní studii Z. Jurčackové (Jurčacková, 2002), terminografii věnovanou stať S. Machové (Machová, 1995) a obecnější úvody do lexikologie a lexikografie (Čejka, 1992; Čermák a Blatná, 1995). Starší česká a slovenská literatura je také citována v kapitole *Česká a slovenská oborová terminografie po roce 1945*. Z dalších zahraničních zdrojů je třeba upozornit zejména na dvousvazkový *Handbook of terminology management*, který problematiku velmi detailně a komplexně mapuje formou dílčích studií (Wright a Budin, 1997, 2001); řadu dílčích teoretických i metodologických terminologických otázek dobře ilustruje dvoudílný sborník z konference *International Congress on Terminology and Knowledge Engineering*, konané v roce 1987 na univerzitě v Trevíru (Czap a Galinski, 1987, 1988). Nepostradatelné jsou také příslušné mezinárodní normy standardizující řadu aspektů terminologické práce (především ČSN ISO 1087-1, ČSN ISO 1087-2, ISO 704, ČSN ISO 860, ISO 10241 a ISO 15188).

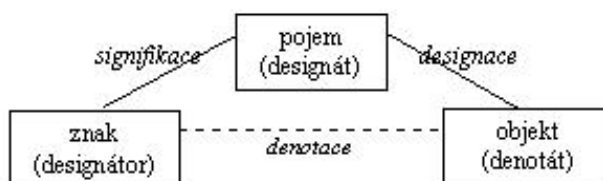
Základní terminologické a teoretické otázky

Teorie terminologie je dnes poměrně propracovanou oblastí s interdisciplinárními přesahy do filozofie (především logiky), lingvistiky, knihovnictví, dokumentace a informační vědy a do organizace poznání v nejšířším slova smyslu (blíže viz Jurčacková, 2002:7–18). V klasickém pojetí se terminologie, resp. terminografie, chápe jako součást lexikologie, resp. lexikografie, nicméně stále častěji se pojímá jako relativně samostatná disciplína se specifickou teorií a metodologií, a to především pod vlivem zakladatele obecné teorie terminologie, Eugena Wüster (1898-1977)¹⁾.

Terminologii se rozumí jednak nauka o termínech a jejich místě ve struktuře poznání určitého oboru, jednak soubor termínů z určitého oboru (v tomto významu se také používá českého termínu *názvosloví*, resp. *odborné názvosloví*). Někdy se terminologii přiřazuje ještě třetí význam vztahující se k tvorbě termínů a jejich pořadání ve formě terminologických slovníků nebo databází, v tomto případě je však lépe používat termín *terminografie*. *Terminografie* je tedy oblast terminologie, která se zabývá popisem termínů a pojmů a tvorbou terminologických produktů (slovníků, databází, norem atd.). V této souvislosti se používá také explicitnějšího, avšak vágnějšího termínu *terminologická práce*. Vztah mezi terminologií a terminografií je obdobný jako vztah mezi jejich generickými pojmy, tedy lexikologií a lexikografií: *lexikologie* je lingvistická disciplína zkoumající lexikální jednotky určitého jazyka (výrazy, slova, sousloví) z hlediska jejich významu (sémantické vlastnosti) i využití (pragmatické vlastnosti), *lexikografie* je praktická lingvistická disciplína zabývající se teoretickými, metodickými i praktickými aspekty tvorby slovníků. Podstatným rozdílem mezi lexikografií a terminografií je nejen zaměření terminografie na určitý obor lidského poznání, ale i základní přístup ke zpracování lexikálních jednotek (termínů). Zatímco lexikografie se obvykle vyznačuje sémaziologickým přístupem, který je založen na metodologickém postupu od formy k významu (hledá se význam konkrétní lexikální jednotky v jazyce), v terminografii převažuje opačný, onomaziologický přístup, od významu (pojmu) k formě (ke konkrétnímu významu (pojmu) se hledají termíny, které příslušný význam označují). Lze tedy říci, že základním stavebním prvkem terminografie není termín, ale pojem, i když tento přístup se v konkrétních projektech začal navzdory dřívějším teoretickým pracím (viz např. Wright a Budin, 1997:89-143) výrazněji prosazovat až v posledním desetiletí (viz Nkwenti-Azeh, 1998:168).

Před definováním pojmu a termínu naznačíme jejich vztah pomocí klasického sémiotického (sémantického) trojúhelníku, který se používá jako model vyjadřující základní vztahy mezi objektivní realitou, myšlením a jazykem.

Obr. č. 1 Sémiotický (sémantický) trojúhelník

Sémiotický trojúhelník vyjadřuje základní představu, že znaky se nevztahují k reálnému objektu přímo, ale prostřednictvím abstraktní představy, pojmu. Místo pojmu se v sémiotickém trojúhelníku někdy uvádí význam či smysl, místo znaku se někdy uvádí obecnější symbol nebo konkrétnější slovo či v našem případě termín. Pod objektem se rozumí konkrétní věc či předmět nebo abstraktní entita, označuje se někdy také jako referent či nominát. Vztah mezi pojmem a objektem je myšlenkový a označuje se jako designace, vztah mezi znakem a pojmem je významový a označuje se jako signifikace, vztah mezi znakem a objektem je označovací a používá se pro něj termín denotace.

Nyní k bližšímu určení významu *pojmu a termínu*. *Pojem* je myšlenková konstrukce vzniklá abstrakcí na základě vlastností společných určité množině objektů. Jinak řečeno, pojem je myšlenková představa určená svou intenzí (obsahem), tj. souhrnem podstatných charakteristik množiny denotátů, a extenzí (rozsahem), tj. množinou objektů (denotátů), kterou daný pojem zahrnuje. Vymezení významu pojmu a problematice pojmového modelování obecně (vztahy mezi pojmy, pořadání pojmů, reprezentace pojmů) je věnována vzhledem k jeho zásadní důležitosti pro organizaci poznání velká pozornost (viz např. Riggs, 1996; Dahlberg, 1992; Ozeki, 1987); existuje řada názorů a přístupů, z nichž některé např. polemizují s tradičním významem pojmu, jak je uveden výše (viz inspirativní studie Duží a Snášel, 2003, založená na transparentní intenzionální logice).

Definice termínu také není zcela neproblematická (podrobněji viz Machová, 1995:138–140), nicméně lze říct, že *termín* je jednoslovný nebo víceslovný výraz s jasně určeným pojmovým významem, který je opakovaně užíván v odborných textech. Pojem, který je termínem reprezentován, představuje nedělitelný sémantický celek a je možné jej zařadit do soustavy odborných názvů daného oboru.

Další důležitou dvojicí termínů, jejichž vysvětlení nemůžeme opominout, je *definice termínu a výklad termínu*. Přestože se na první pohled může zdát rozdíl mezi oběma pojmy nepodstatný, je důležité je rozlišovat. Definice je přesné a jednoznačné vymezení významu termínu, které je závazné pro jeho další použití; pokud není termín užit v definovaném významu, jedná se o chybné použití termínu. Odborné názvosloví, ve kterém převažují termíny, jejichž význam je určen definicemi, je označováno jako *preskriptivní terminologie*; patří sem většina odborného názvosloví z oblasti technických a přírodních věd, jehož termíny obvykle označují konkrétní entity. *Výklad* je vysvětlení významu termínu, který není jednoznačně definovatelný a je určen dohodou akceptovanou odborným společenstvím nebo který může být ovlivněn hodnotícím stanoviskem určitého člověka nebo názorové školy. Terminologie, která užívá především výkladů, je označována jako *deskriptivní terminologie* a patří k ní značná část terminologie sociálních a humanitních věd.²⁾

V souvislosti s pojmy, termíny, jejich klasifikací a vymežováním jejich významu je třeba zmínit termín *ontologie*, který je v současnosti v oblasti organizace poznání velmi používaný (dalo by se říci nadužívaný až módní) a zároveň značně významově nejasný. Ontologie je možné chápat jako obecnou entitu, která je vymezena pojmem (resp. popsána jeho atributy a vlastnostmi), označena termínem a strukturována tak, že explicitně vyjadřuje vzta-

hy mezi pojmy (blíže viz Infobox 32 : Ontologies, 2001). Systémy založené na ontologiích³⁾ se z terminologického hlediska do určité míry překrývají s pojmem sémantických sítí či znalostníchází a závisí pouze na autorovi, který z uvedených termínů použije. Do určité míry je to ovlivněno jeho odborným zázemím; pojem ontologie se objevil a začal se užívat především v oblasti „technologie znalostí“ (knowledge engineering) a automatizovaného zpracování přirozeného jazyka.

Stručně objasníme některé termíny spojené spíše s praktickou terminografickou činností, a to *terminologický záznam, terminologická databáze, terminologická databanka a terminologický slovník*. Terminologický záznam je záznam, který obsahuje terminologické údaje vztahující se k jednomu pojmu. Terminologická databáze je databáze obsahující terminologické údaje. Od terminologické databáze se někdy odlišuje termín terminologická databanka, který má obecnější význam než databáze (elektronická data uložená v jakékoliv podobě, nikoliv nutně ve formě databáze). Terminologický slovník je soubor terminologických záznamů (hesel) vztahujících se obvykle k vymezené tematické oblasti. Terminologické slovníky mohou být výkladové nebo překladové, speciálním typem je glosář, který se vymezuje jako slovník malého rozsahu obsahující aktuální terminologické informace a zaměřující se na určitou omezenou skupinu uživatelů. Glosáři také bývají označovány terminologické slovníčky připojované ke konkrétním publikacím, např. učebnicím, manuálům apod. Terminologické slovníky dnes většinou vznikají jako výstupy z terminologických databází.

Na závěr této kapitoly je třeba uvést, že pro celou oblast terminologie a terminografie zahrnující tvorbu a užívání terminologie při vzniku a překladu odborných textů, systematické sledování a zaznamenávání terminologických informací ve formě terminologických databází a také národní a mezinárodní standardizaci (normalizaci) terminologie se dnes běžně užívá termín *terminologický management* (terminology management), zejména ve vazbě na obdobné termíny informační management, knowledge management a management kvality (quality management).

Základní zásady a metody terminografie

Obvyklým cílem terminografa je vytvoření terminologické databáze, která zachycuje aktuální terminologii daného oboru (tematické oblasti) za účelem:

- informačním – terminologická databáze poskytuje uživateli informaci o existenci termínu, jeho významu a dalších terminologických údajích
- standardizačním – terminologická databáze kodifikuje formu i význam termínů, řeší formální i věcné rozpor, které se objevily v odborné literatuře, upozorňuje na chybné tvary nebo užití termínů apod.
- harmonizačním – terminologická databáze sjednocuje pojmy, termíny a jejich výklady a strukturu v rámci jednoho jazyka nebo několika jazyků a zajišťuje tak bezproblémovou výměnu terminologických informací a jejich opakované využití (viz blíže Jurčáková, 2002:41–44)

Terminologická databáze by měla být průběžně aktualizována a doplňována v souladu s vývojem oboru a jeho terminologií.

V následující části popíšeme základní etapy terminologické práce, a to již v bezprostřední vazbě na problémy řešené při tvorbě TDKIV, které v řadě případů ilustrují důležitost a obtížnost jednotlivých kroků. Jedná se o tyto etapy:

- vytvoření terminografického týmu
- stanovení východisek terminografického projektu a terminografických metodických principů a postupů
- vymezení tematické oblasti
- excerptce a identifikace pojmů a termínů
- tvorba terminologických záznamů (zpracování výkladů a dalších terminologických informací), revize a redakce terminologických záznamů

Vytvoření terminografického týmu

Ideální terminografický tým sestává z řady kvalifikovaných odborníků, mezi které je rozdělena odpovědnost za jednotlivé úkoly při realizaci terminografického projektu. Jedná se především o:

- terminografy, kterými jsou obvykle odborníci na obor, pro nějž se tvoří terminologická databáze, a kteří provádějí vlastní sběr a tvorbu terminologických informací
- lingvisty, kteří zajišťují dostatečnou odbornou úroveň zpracování terminologických informací
- metodiky, kteří stanovují základní koncepční východiska, rozsah zpracovávaných terminologických informací a konkrétní metody práce
- techniky, kteří zajišťují tvorbu a provoz softwaru a hardwaru pro terminologickou databázi
- externí spolupracovníky, kteří se zapojují v různých fázích projektu formou konzultací nebo dílčí spolupráce manažera, který koordinuje činnost celého týmu, zajišťuje jeho komunikaci s externími spolupracovníky a prezentuje projekt odborné veřejnosti (public relations)

Je třeba zdůraznit, že odborná úroveň jednotlivých pracovníků a jejich schopnost řešit teoretické, metodické i praktické terminografické otázky je určujícím faktorem pro kvalitu výsledného terminologického produktu.

Terminografický tým TDKIV se přiblížil tomuto ideálnímu stavu pouze zčásti, protože jeho členem nebyl žádný lingvista, zejména však proto, že si forma a především délka projektu (1,5 roku) vyžádala rozdělení týmu na dvě části. Jednalo se o základní řešitelský tým (Redakční radu TDKIV), který zajišťoval organizační a odborné řízení práce, a externí spolupracovníky, na které byla přenesena většina vlastní terminografické práce (excerptce termínů a zpracování terminologických záznamů). Toto řešení mělo svá úskalí, především proto, že celkový počet externích spolupracovníků dosáhl několika desítek, což bylo náročné nejen na koordinaci jejich činnosti, ale i na udržení určité kvalitatívni a formální úrovně práce. Tuto úroveň výrazně ovlivňovala různá schopnost jednotlivých externích spolupracovníků zohledňovat základní zásady terminografické práce, stanovené v průběhu projektu v řadě metodických materiálů. Výsledky práce jednotli-

vých externích spolupracovníků ukázaly, že tato schopnost není vůbec samozřejmá a že vyžaduje specifické terminologické znalosti a přístup. Není bez zajímavosti, že např. Z. Jurčáková v tomto kontextu dokonce konstatuje potřebu specifické profese či odborného zaměření „terminolog“ (Jurčáková, 2002:66). Heterogenní kvalita dodaných dat kladla také zvýšené časové i odborné nároky na finální redakční úpravy zpracovaného terminologického materiálu.

Mezi externí spolupracovníky TDKIV patřilo 23 autorů, kteří prováděli výběr termínů a zpracování terminologických záznamů (hesel), 21 lektorů, kteří odpovídali za revizi hesel, a 3 supervizoři, kteří analyzovali výsledný stav terminologické databáze z hlediska jejího obsahu i struktury. Seznam externích spolupracovníků TDKIV je dostupný ve *www* archivu projektu TDKIV (http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/tridautlek.htm), supervizi databáze prováděli K. Čadilová, D. Katuščák a M. Svoboda, revizi anglických ekvivalentů se zabývali D. a A. Mertovi. Redakční rada TDKIV (RR TDKIV) byla složena z řešitele a spoluřešitelky projektu (M. Ressler a J. Burgetová), interních konzultantů (V. Richter a J. Pilař) a externích konzultantů (J. Cejpek a J. Schwarz). Při řešení technických otázek spolupracovala RR TDKIV s O. Reicheltem a zejména s H. Dvořákovou, pomocné administrativní práce zajišťovala T. Váňová.

Základní východiska terminografického projektu

Před započítím terminografického projektu je třeba stanovit jeho základní koncepci, cíle, výsledky a metody řešení. Odpovědět je třeba zejména na tyto podstatné otázky, které s trochou nadsázky můžeme označit jako terminografické desatero:

1. jak bude projekt financován
2. jaká tematická oblast bude terminografickým projektem pokryta
3. jakému účelu bude sloužit výsledek terminografického projektu (obvykle se definují informační a standardizační cíle – viz výše)
4. jaký je uživatelský záměr projektu, tj. jakým uživatelům bude sloužit výsledek terminografického projektu (studentům, specialistům, překladatelům atd. – blíže viz Machová, 1995:140–142)
5. jakou formu bude mít výsledný terminologický produkt: terminologický slovník, terminologická databáze, terminologická norma (v současnosti se obvykle vytvářejí terminologické databáze, z nichž se ostatní typy terminologických produktů – slovníky apod. – generují)
6. jakou strukturu bude mít terminologický záznam (heslo), tj. jaké bude obsahovat terminologické údaje (rozsah a struktura terminologického záznamu se odvozuji především od účelu a uživatelského záměru terminografického projektu, nicméně měly by zohledňovat strukturu terminologického záznamu podle ISO 10241)
7. jaká budou při tvorbě terminologického produktu použita teoretická východiska a konkrétní metodické postupy, do jaké míry budou zohledněny normativní doporučení týkající se terminologické práce, jakou bude

mít projekt a výsledný produkt vazbu na obdobné národní i mezinárodní aktivity, jak bude stanovována a kontrolována kvalita výsledného terminologického produktu

8. jakým způsobem bude organizována praktická terminologická práce, jakým způsobem bude řízena realizace projektu, jak budou stanoveny kompetence a odpovědnost jednotlivých osob, které se podílejí na řešení projektu
9. v jaké formě a rozsahu budou prezentovány a zpřístupněny výsledky projektu (elektronická – online (internet), CD-ROM, disketa – nebo tištěná forma; u elektronické formy je třeba stanovit, do jaké míry mohou uživatelé manipulovat s daty: prohlížení, vyhledávání, export dat, import dat do vlastního informačního systému apod.)
10. jak a kým bude výsledný terminografický produkt spravován a aktualizován poté, co bude ukončen terminografický projekt (terminologický produkt musí být průběžně aktualizován v souladu s nejnovějším vývojem poznání a terminologie v daném oboru, terminografická práce je proto nikdy nekončící proces)

Každou z uvedených deseti otázek by bylo možno detailněji rozvinout a na obecné úrovni podrobně popsat varianty jejich odpovědí a řešení, v této věci však již odkážeme na literaturu (viz především Jurčáková, 2002 a Machová, 1995) a místo toho se pokusíme stručně popsat, jak byly jednotlivé otázky reflektovány v rámci projektu TDKIV.

Projekt TDKIV byl řešen jako grantový projekt podporovaný Ministerstvem kultury ČR, čímž se odpovídá na otázku ad 1 po způsobu financování projektu. V původní grantové žádosti (*Příhlášce o programový projekt* – viz http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/vavs.doc), byla řada základních koncepčních východisek definována, resp. alespoň naznačena, některé z nich se však v průběhu projektu z různých praktických nebo metodických důvodů měnily nebo specifikovaly a výsledný stav se proto do určité míry liší od východisek uvedených v grantové žádosti. Základní východiska daná první polovinou „desatera“ však zůstala nezměněna.

Cílem projektu TDKIV bylo vytvořit terminologickou databázi zahrnující tematickou oblast knihovnictví, informační vědy a příbuzných oborů. Vymezení tematické oblasti se z různých důvodů ukázalo jako mimořádně komplikované, proto o této problematice pojednáváme podrobněji v následující kapitole. Hlavním účelem projektu byla tvorba a zpřístupnění dlouho chybějícího zdroje⁴⁾ aktuálních terminologických informací, který by sloužil všem odborníkům působícím v oblasti knihovnictví a informační vědy (specialistům, studentům a dalším zájemcům) pro jejich orientaci v oborové terminologii. Funkce TDKIV má být nejen informační, ale i standardizační a harmonizační; vznikem TDKIV byly položeny základy nejen pro popis a průběžné sledování oborové terminologie, ale i pro její hodnocení a normalizaci. Podstatná je také funkce TDKIV spočívající ve vytvoření předpokladů pro mezinárodní spolupráci a výměnu terminologických informací.

Stanovená struktura terminologického záznamu (hesla) TDKIV zachycuje většinu terminologických informací

týkajících se údajů o termínu, pojmu i administrativních údajů tak, jak je stanovuje norma ISO 10241. Základem každého terminologického záznamu, který reprezentuje vždy jeden pojem, je termín a jeho synonyma, antonyma, zkratky (popř. úplné formy termínu, pokud je termínem zkratka), anglické ekvivalenty, výklad a příbuzné termíny. Ke každému výkladu je uveden jeden nebo více jeho zdrojů. Každý termín může být upřesněn poznámkou uvádějící jeho bližší charakteristiku z hlediska využití (např. neologismus, zastaralý termín, nevhodný termín apod.) nebo jiné informace. Terminologický záznam je doplněn administrativními údaji týkajícími se odpovědnosti za vznik záznamu a data vytvoření a aktualizace záznamu. Podrobná specifikace terminologického záznamu TDKIV je uvedena v kapitole *Současný stav a možnosti rozvoje TDKIV*. Výsledná struktura terminologického záznamu neodpovídá zcela původní struktuře záznamu navržené v *Příhlášce o programový projekt* (s. 20–21), a to zejména proto, že byly vypuštěny některé údaje, jejichž zpracování by řešení projektu podstatně prodloužilo nebo zkomplikovalo. Jednalo se např. o údaje týkající se kontextu použití termínu (řešení předpokládá mít k dispozici rozsáhlý textový korpus odborných textů a stanovit metodiku výběru kontextových informací), dalších jazykových ekvivalentů (němčina a francouzština; jejich zařazení by výrazně zvýšilo nároky na čas a zapojení dalších jazykových lektorů) nebo hierarchické struktury (nadřazené a podřazené pojmy; tvorba hierarchických struktur je časově i odborně náročná procedura).

Poté, co byly stanoveny základní charakteristiky a funkce TDKIV a definována struktura terminologického záznamu, bylo potřeba specifikovat teoretické zásady terminologické práce a požadované metodické postupy. Základní teoretické a metodické požadavky byly formulovány v sérii metodických materiálů, které vznikaly průběžně při řešení projektu v jeho jednotlivých fázích. Jednotlivé metodické materiály byly věnovány problematice výběru termínů (Schwarz a Pilař, 2001), zpracování hesel (Schwarz, 2002a), revizi hesel (Schwarz, 2002b), revizi anglických ekvivalentů (Schwarz, 2002c) a supervizi TDKIV (Schwarz, 2002d); materiály představovaly závaznou metodiku práce pro externí spolupracovníky projektu. Problematické aspekty, na které při použití metodických materiálů naráželi externí spolupracovníci, byly vysvětlovány v průběžně připravovaných tzv. informačních dopisech, které obsahovaly dílčí specifikace metodik nebo praktické pracovní pokyny.⁵⁾ Na základě metodických materiálů byla také průběžně prováděna kontrola kvality zpracování, která probíhala několikaúrovňově a přispívala ke zkvalitnění dílčích i výsledných výstupů projektu. Kontroly a dílčí úpravy dat byly prováděny ve všech fázích projektu tímto způsobem:

- **výběr termínů** – výběr termínů prováděli autoři na základě dodaných podkladů (blíže viz kapitola *Excerptce a identifikace pojmů a termínů*); po dodání excerptovaných termínů provedla redakční rada jejich kontrolu z hlediska relevance pro zařazení do databáze a případné nedostatky odstranila;
- **zpracování hesel** – zpracování hesel prováděli autoři, jejichž povinností bylo dodat redakční radě v určeném termínu 10 ukázkových hesel, na základě kterých redakční rada posoudila formální i věcnou kvalitu zpracování; ukázková hesla byla pak

s komentářem ke kvalitě a formální správnosti zpracování autorům předána zpět, v případě závažných nedostatků byla vrácena autoru k dopracování. Tímto postupem byli autoři upozorněni na nejzávažnější nedostatky ve zpracování, kterých se pak mohli vyvarovat ve výsledném souboru všech zpracovaných hesel. Obdobně redakční rada postupovala po obdržení výsledného souboru zpracovaných hesel: pokud soubor obsahoval závažné nedostatky, byl autoru vrácen k dopracování;

- **revize hesel** – kvalitu zpracovaných hesel kontrolovali lektori, kteří měli za povinnost případné nedostatky ve zpracování odstranit; po odevzdání revidovaných hesel byla opět redakční radou ověřena kvalita revize a v případě nedostatků byl soubor vrácen lektorovi k dopracování. Samostatně probíhala revize anglických ekvivalentů, kterou prováděli dva externí spolupracovníci u všech hesel;
- **redakční úpravy hesel** – zpracovaná a revidovaná hesla musela redakční rada redakčně upravit; v řadě případů se jednalo o zásahy, které ještě řešily věcné i formální nedostatky pocházející ze zpracování nebo revize hesel a někdy výrazněji upravovaly rozsah nebo obsah hesla;
- **supervize TDKIV** – supervize TDKIV představovala jakousi globální kontrolu vymezení a obsahu databáze, struktury a rozsahu hesel, kterou prováděli supervizoři; i v jejich případě redakční rada kontrolovala kvalitu odevzdané práce a případně vracela zpracovaný materiál k dopracování. Výsledkem supervize TDKIV byly mj. tři posudky, které přinesly řadu užitečných podnětů pro další rozvoj TDKIV (Čadilová, 2003; Katuščák, 2003; Svoboda, 2003).

Na základě výše uvedených metodických postupů proběhlo zpracování obsahu terminologické databáze, jehož praktické provedení z hlediska organizace práce, rozdělení úkolů a odpovědností jsme popsali v předchozí kapitole (*Vytvoření terminografického týmu*).

Výsledná verze TDKIV byla zpřístupněna online na webové adrese (http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=file&file_name=find-a&local_base=ktid); původně se předpokládalo i vydání tištěné verze a v průběhu řešení projektu se uvažovalo i o zveřejnění na CD-ROM. Od těchto variant zpřístupnění databáze se však prozatím ustoupilo, jednak z důvodů jejich časové a finanční náročnosti, která již v rámci projektu nebyla přijatelná, jednak proto, že vydání ve formě CD-ROM nebo tištěného slovníku by znamenalo předčasnou petrifikaci stavu TDKIV, které je pouze základem pro další intenzivní optimalizaci a rozvoj. Vydání tištěnému nebo na CD-ROM musí také předcházet příprava a konverze dat do příslušného formátu a struktury, nicméně ani tištěné vydání se do budoucna, např. ve formě on demand publishing, nevyklučuje.

V závěru projektu byla velká pozornost věnována plynulému přechodu TDKIV do rutinní správy, kterou zajišťuje Odbor knihovnictví Národní knihovny ČR. Základní směry dalšího rozvoje TDKIV jsou formulovány v samostatném koncepčním materiálu (Schwarz, 2003b). Více informací o této problematice lze nalézt v kapitole *Současný stav a možnosti rozvoje TDKIV*.

Vymezení tematické oblasti terminologické databáze

Po stanovení základních koncepčních východisek tvorby terminologické databáze je vymezení její tematické oblasti dalším nezbytným krokem, který však přináší řadu problémů. Na jedné straně lze hranici tematické oblasti vymezit v podstatě libovolně, na druhé straně ji nikdy nelze vymezit zcela striktně tak, aby u některých termínů, resp. pojmů nevznikla pochybnost, zda do databáze patří či nikoliv. Navíc je třeba počítat se skutečností, že s vývojem jednotlivých vědeckých disciplín dochází k neustálému posouvání hranic mezi nimi; významnou a terminologicky problematickou oblast také představují pro každý obor hraniční, resp. příbuzné disciplíny, jejich vztah k „jádro“ oboru a otázky interdisciplinarity a transdisciplinarity.

Otázkou bezprostředně související s vymezením tematické oblasti je problém jejího vnitřního třídění, klasifikace. V terminografii je použití adekvátní klasifikace naprosto zásadní, protože plní některé důležité funkce, např. rozděluje množinu všech termínů na dílčí množiny, se kterými lze při zpracování terminologických záznamů efektivněji pracovat. Systematické uspořádání pojmů, resp. termínů je v řadě případů upřednostňováno před abecedním uspořádáním, protože lépe reprezentuje vzájemné vztahy mezi pojmy a pojmovou strukturu tematické oblasti.

Vymezení tematické oblasti i její klasifikace jsou bezprostředně vázány na reprezentaci struktur konkrétních oborů a disciplín a jako takové přesahují otázku terminografie i terminologie; jejich uspokojivé řešení je možné pouze tehdy, pokud existuje adekvátní vymezení a klasifikace zpracovávaných oborů nebo pokud se řešitelský tým rozhodne v rámci terminologické práce takové vymezení a klasifikaci vytvořit. Ani jedno z řešení není ideální, protože v prvním případě lze těžko očekávat existenci klasifikace použitelné bez úprav pro terminografický projekt, v druhém případě je třeba se obávat neúnosných časových a jiných nákladů i odborných problémů, které tvorba klasifikace přináší.

V podobné situaci se na počátku projektu ocitl i řešitelský tým projektu TDKIV. Provést vymezení oboru knihovnictví a informační vědy tak, aby bylo při terminologické práci, zejména při excerpce termínů, jednoznačně patrné, který termín do databáze náleží a který nikoliv, se podařilo pouze částečně. Na obecné úrovni se o toto vymezení pracovně pokusil J. Cejpek (2002), určité instrukce byly obsaženy i v metodickém materiálu pro výběr termínů (Schwarz a Pilař, 2001). Velké problémy také přinášelo vymezení hraničních oborů, resp. vymezení toho, v jakém rozsahu by měly být databází pokryty. V řadě případů bylo použito dílčího negativního vymezení, tzn. že byly určeny typy termínů, které do databáze nebudou zařazovány.

Stejně problémy se týkaly i adekvátní klasifikace knihovnictví a informační vědy, která by mohla být použita pro terminologickou práci. V českém prostředí taková klasifikace neexistuje a zahraniční vzory byly příliš vázány dobou nebo účelem svého vzniku. V rámci projektu bylo proto zvoleno v podstatě pragmatické řešení vycházející z klasifikace používané v katalogu knihovnické literatury (KKL) vytvářeném Odborem knihovnictví NK ČR. Tato upravená klasifikace byla použita pouze pro pracovní roztřídění obsahu databáze; přestože byla

v průběhu práce několikrát optimalizována, nelze ji považovat za adekvátní řešení do budoucna.

Vymezení obsahu a struktury (klasifikace) TDKIV se v rámci projektu nepodařilo uspokojivě dořešit a zůstává proto otevřenou otázkou pro další rozvoj TDKIV (viz též kapitola *Současný stav a možnosti rozvoje TDKIV*).

Excerpce a identifikace pojmů a termínů

V další fázi terminologické práce je třeba:

- provést výběr adekvátních pramenů, ze kterých bude excerpce prováděna
- identifikovat pojmy a termíny ve vybraných textech a provést jejich excerpce a excerpce dalších informací vztahujících se k pojmu nebo termínu (výklad, kontext, synonyma termínu apod.)
- zaznamenat přesnou bibliografickou citaci pramene, ze kterého byly dané informace excerpovány

Prameny pro excerpce lze rozdělit na dvě skupiny:

1. primární terminografické prameny – jedná se především o aktuální oborovou článkovou a monografickou literaturu, která je pokládána za prestižní či autoritativní
2. sekundární terminografické prameny – existující oborové výkladové slovníky či encyklopedie, popř. terminologické databáze, normativní literatura.

Jako hlavní zdroj pro excerpce by měly být použity primární terminografické prameny, protože obsahují nejnovější termíny a aktuální významy excerpovaných termínů; sekundární prameny je vhodné použít pouze doplňkově, i když v případě preskriptivních terminologií se i sekundární prameny mohou stát prameny hlavními. Doplňkovým zdrojem terminologických informací mohou být také členové terminografického týmu nebo externí experti, jejichž znalosti mohou přispět ke zpřesnění informací získaných z primárních nebo sekundárních terminografických pramenů.

S ohledem na preskriptivní či deskriptivní charakter zpracovávané terminologie⁶⁾ je třeba adekvátně posoudit využití oborových terminologických a dílčích specializovaných norem. Zatímco u preskriptivních terminologií se normy mohou stát hlavním excerpčním pramenem, u deskriptivních terminologií, ke kterým z větší části patří i terminologie knihovnictví a informační vědy, by měly být normy pouze doplňkovým pramenem pro excerpce.

Důležitým aspektem norem, který je třeba vzít při výběru pramenů a následné excerpce v úvahu, je jejich účelovost. Každá norma upravuje určitou specifickou oblast a výklady termínů, které používá, jsou často omezeny nebo upraveny právě tak, aby vyhovovaly účelu normy. Tuto charakteristiku poměrně dobře dokládají různé výklady stejného termínu v různých normách, které lze ilustrovat těmito příklady (jedná se o termíny z terminologické a specializované oborové normy):

Příklad č. 1:

termín: *selekční jazyk*

- Výklad podle ČSN ISO 5127-6 (01 0163), s. 6:
Formalizovaný jazyk používaný k charakterizování dat nebo obsahu dokumentů za účelem jejich ukládání a vyhledávání.
- Výklad podle ČSN 01 0193, s. 5:
Řízený soubor lexikálních jednotek vybraných z přirozeného jazyka a užívaných k vyjádření témat dokumentů.

Příklad č. 2:

termín: *preferovaný termín*

- Výklad podle ČSN ISO 5127-6 (01 0163), s. 17:
Termín zvolený jako deskriptor ze souboru ekvivalentních termínů.
- Výklad podle ČSN 01 0193, s. 5:
Lexikální jednotka užívaná závazně při indexování k vyjádření určitého pojmu, občas je označována jako „deskriptor“.

Uvedené příklady také jasně ukazují, že význam termínů není v normách oborů s deskriptivní terminologií vymezován definicí, ale výkladem (ve smyslu definice a výkladu uvedených v kapitole *Základní terminologické a teoretické otázky*); pokud by se jednalo o definici, musela by být v obou (ve všech) normách totožná.

V rámci projektu TDKIV byly práce spočívající ve výběru pramenů a excerpce termínů a dalších informací rozloženy na řešitelský tým a externí spolupracovníky.

Řešitelský tým provedl prvotní výběr pramenů, který byl ve formě seznamu poskytnut všem externím spolupracovníkům; tento seznam⁷⁾ však obsahoval pouze sekundární terminografické prameny (především výkladové a překladové oborové slovníky), volba dalších, především primárních terminografických pramenů, pak ležela plně na externích spolupracovnících. Při jejich výběru se však externí spolupracovníci museli řídit pravidly stanovenými v metodickém materiálu Schwarz (2002a), která odpovídala výše uvedeným obecným nárokům na výběr pramenů. Tento způsob výběru pramenů měl své výhody i nevýhody. Hlavní výhoda spočívala především v tom, že jednotliví specialisté na základě svých odborných znalostí sami vybírali prameny, které pro svou dílčí tematickou oblast považovali za relevantní; hlavní nevýhodou bylo, že řešitelský tým neměl možnost předem relevanci vybraných pramenů ověřit a nemohl dostatečně ovlivnit, zda autor či lektor bude používat převážně primární či sekundární terminografické prameny. To v některých případech negativně ovlivnilo kvalitu zpracovaných terminologických záznamů a rovněž celkové složení použitých pramenů.

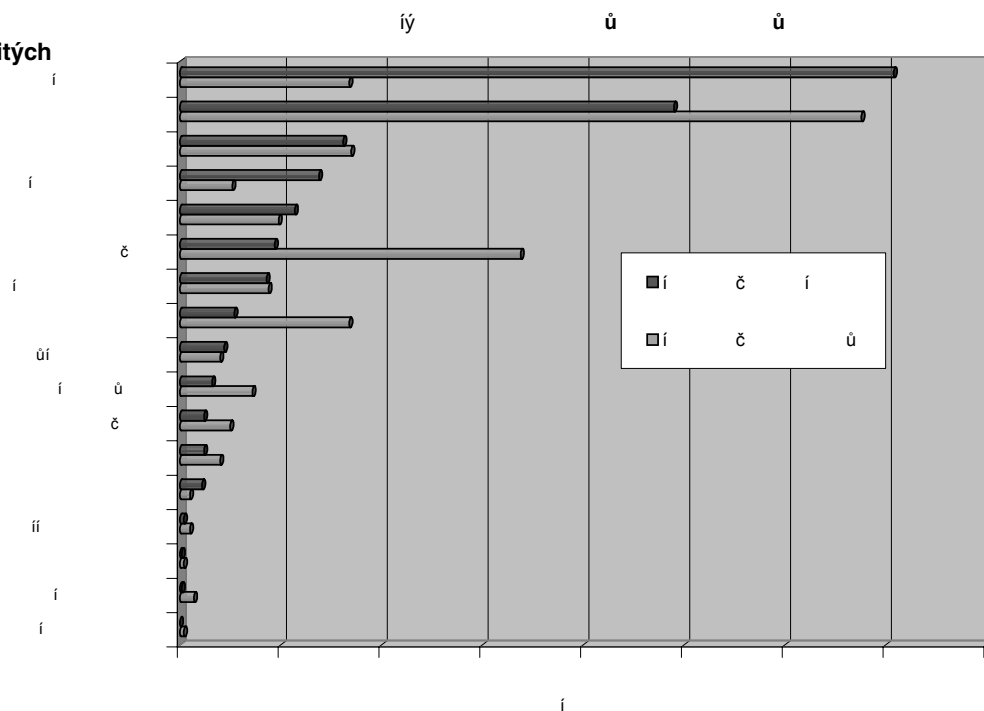
Na závěr projektu TDKIV byla proto provedena analýza použitých pramenů se zaměřením na typy dokumentů a jejich aktuálnost; výsledky analýzy jsou patrné z níže uvedených tabulek a grafů.

Tab. č. 1 Typy dokumentů použitých při tvorbě TDKIV

Pozn.: Kurzívou a hvězdičkou (*) jsou označeny sekundární terminografické prameny

Typ dokumentu	Počet dokumentů	Podíl dokumentů [%]	Počet použití	Podíl použití [%]
články	103	16,9	244	4,7
diplomové práce	3	0,5	57	1,1
interní materiály	4	0,7	7	0,1
manuály	12	2	60	1,2
metodické materiály	30	4,9	293	5,7
monografie	206	33,8	1267	24,5
<i>*normy</i>	<i>52</i>	<i>8,5</i>	<i>419</i>	<i>8,1</i>
<i>*oborové slovníky</i>	<i>51</i>	<i>8,4</i>	<i>1828</i>	<i>35,4</i>
osobní konzultace	1	0,2	1	0
právní předpisy	22	3,6	82	1,6
programy	1	0,2	3	0,1
<i>*překladové slovníky</i>	<i>12</i>	<i>2</i>	<i>113</i>	<i>2,2</i>
<i>*slovníky cizích slov</i>	<i>3</i>	<i>0,5</i>	<i>10</i>	<i>0,2</i>
<i>*slovníky ICT</i>	<i>16</i>	<i>2,6</i>	<i>356</i>	<i>6,9</i>
učebnice	15	2,5	64	1,2
<i>*všeobecné slovníky, encyklopedie</i>	<i>27</i>	<i>4,4</i>	<i>222</i>	<i>4,3</i>
webové stránky	51	8,4	137	2,7
CELKEM	609	100,0	5163	100,0

Graf č. 1
Typy dokumentů použitých při tvorbě TDKIV

Graf č. 1 je seřazen sestupně podle podílu použití jednotlivých kategorií dokumentů; druhá položka v každé kategorii udává podíl na celkovém počtu použitých dokumentů; např. podíl použitých monografií činí téměř 34 % (z celkem 609 excerpovaných dokumentů představovaly 206 monografie), míra využití monografií je však necelých 25 % (na 5163 citovaných dokumentů připadá 1267 monografií). Pro hodnocení využití jednotlivých typů do-

kumentů je určující míra jejich využití, podíl jednotlivých typů dokumentů je v tabulce i grafu uveden informativně.

Nejčastěji (35 %) byly tedy používány oborové (knižnictví a informační věda) výkladové slovníky, následovaly oborové monografie (25 %), normy (8 %) a výkladové slovníky ICT (slovníky informačních technologií a internetu – 7 %). Články, tedy dokumenty, ve kterých lze nalézt nejnovější terminologii, byly s necelými 5 % až na

6. místě. Pokud uvedené pořadí zhodnotíme z hlediska nejdůležitějších typů dokumentů (slovníky, monografie, články), zjistíme, že je přesně opačné, než se doporučuje pro excerpci terminologických informací (články, monografie, slovníky). Tuto skutečnost je však třeba interpreto-

vat s ohledem na faktický stav terminologických záznamů (viz dále).

Pokud údaje z předchozí tabulky přepočítáme tak, aby jednotlivé zdroje byly rozděleny na primární a sekundární terminografické prameny, dostáváme tento výsledek:

Tab. č. 2 Primární a sekundární terminografické prameny použité při tvorbě TDKIV

Terminografické prameny	Počet pramenů	Podíl pramenů [%]	Počet použití	Podíl použití [%]
primární	448	73,6	2215	42,9
sekundární	161	26,4	2948	57,1
CELKEM	609	100	5163	100

Tabulka č. 2 pouze potvrzuje předchozí zjištění o nadměrném využívání sekundárních terminografických pramenů (57 %) na úkor pramenů primárních (43 %). Tato zjištění však nemusí být zcela určující pro kvalitu konkrétních terminologických záznamů, které mohly být vytvořeny na základě několika pramenů, z nichž některé byly primární a některé sekundární. Podrobná analýza, která by zjišťovala podíl primárních a sekundárních terminografických zdrojů v jednotlivých záznamech, sice provedena nebyla, nicméně určitý obrázek si lze udělat na základě analýzy využití dvou nejpoužívanějších oborových slovníků, které byly i nejvyužívanějšími prameny vůbec. Jedná se o výkladové slovníky Vodičková a Cejpek (1965) a Katuščák, Matthaeidesová a Nováková (1998)⁹⁾. Slovník Vodičková a Cejpek (1965) byl použit při tvorbě 20 % terminologických záznamů (jednalo se o 568 záznamů), přičemž u 7,3 % (204) záznamů je jediným pramenem; druhý nejužívanější pramen a oborový slovník, Katuščák,

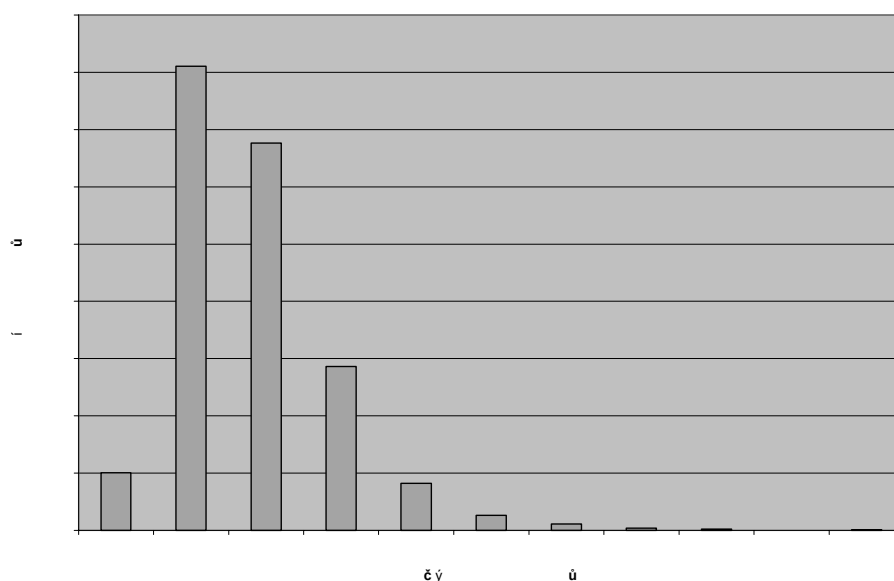
Matthaeidesová a Nováková (1998), byl použit v 8,2 % (231) záznamů, z toho v 1,1 % (31) případů jako jediný pramen. 2,4 % záznamů bylo vytvořeno pouze na základě obou uvedených slovníků. Úhrnem to znamená, že 10,5 % záznamů TDKIV bylo vytvořeno pouze na základě jednoho z pramenů Vodičková a Cejpek (1965) nebo Katuščák, Matthaeidesová a Nováková (1998), což je poměrně vysoký podíl, zvláště s ohledem na zastaralost prvního z obou slovníků.

Při hodnocení záznamů z hlediska použitých pramenů je také třeba vzít v úvahu počet citovaných dokumentů použitých při tvorbě jednoho terminologického záznamu, který ukazuje níže uvedená tabulka a graf. Jak již bylo uvedeno výše, u deskriptivních terminologií nejsou významy termínů vymezeny definicemi, ale výklady, které je třeba sestavit na základě informací excerpovaných v ideálním případě z několika pramenů.

Tab. č. 3 Záznamy TDKIV podle počtu použitých pramenů

Počet pramenů	Počet záznamů	Podíl záznamů [%]
0	141	5,04
1	1135	40,54
2	947	33,82
3	401	14,32
4	115	4,11
5	37	1,32
6	15	0,54
7	5	0,18
8	3	0,11
9	0	0,00
10	1	0,04

Graf č. 2 Záznamy TDKIV podle počtu použitých pramenů

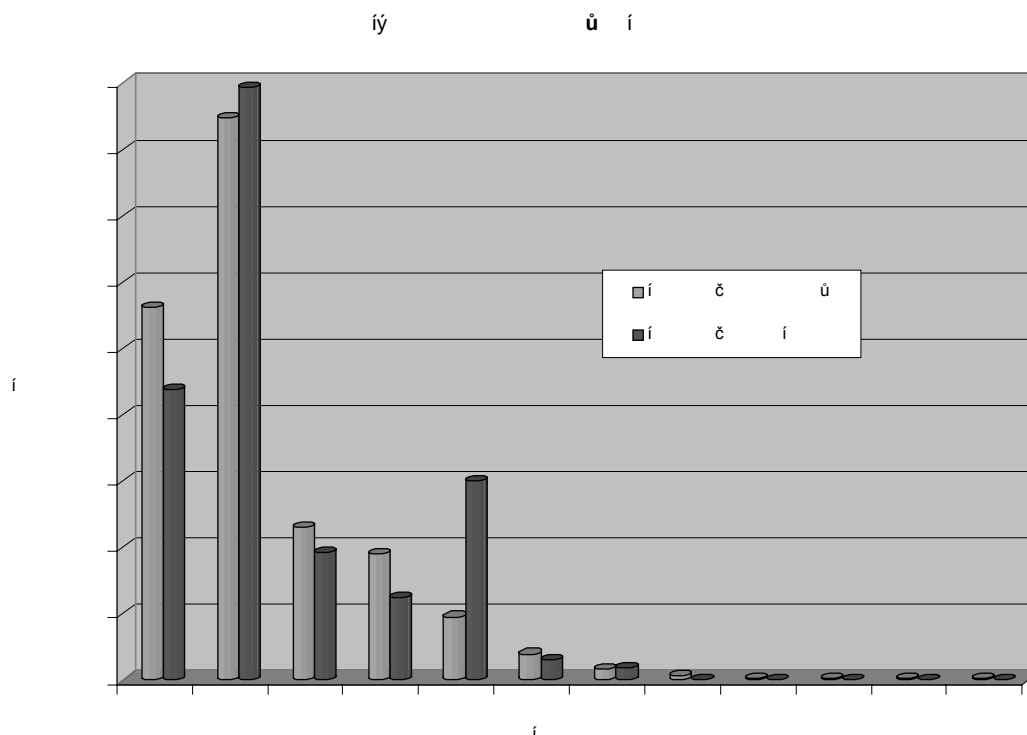
Největší počet záznamů, přes 40 %, je vytvořeno pouze na základě jednoho pramene (pětina z tohoto počtu připadá na výše uvedené slovníky Vodičková a Cejpek, 1965, a Katuščák, Matthaeidesová a Nováková, 1998); 5 % záznamů nemá uveden žádný pramen, záznamy s více než čtyřmi prameny jsou spíše výjimkou (6,3 % všech záznamů).

Poměrně uspokojivě vyznívá analýza pramenů z hlediska jejich aktuálnosti, která byla provedena na základě data jejich vydání, resp. desetiletí jejich vydání. Z níže uvedené tabulky a grafu vyplývá, že prameny starší 20 let (tj. vydané v roce 1979 a dříve) byly používány minimálně; určitou disproporcí tu představují 60. léta 20. století, kde byl počet využitých zdrojů ovlivněn již zmiňovaným slovníkem Vodičková a Cejpek (1965).

Tab. č. 4 Použité prameny podle data vydání

Desetiletí	Počet dokumentů	Podíl dokumentů [%]	Počet použití	Podíl použití [%]
2000-2003	171	28,08	1130	21,89
1990-1999	258	42,36	2308	44,70
1980-1989	70	11,49	498	9,65
1970-1979	58	9,52	320	6,20
1960-1969	29	4,76	774	14,99
1950-1959	12	1,97	80	1,55
1940-1949	5	0,82	46	0,89
1930-1939	2	0,33	3	0,06
1920-1929	1	0,16	1	0,02
1910-1919	1	0,16	1	0,02
1900-1909	1	0,16	1	0,02
1870-1879	1	0,16	1	0,02
CELKEM	609	100,00	5163	100,00

Graf č. 3 Použité prameny podle data vydání

Uvedené charakteristiky pramenů použitých při tvorbě TDKIV doložily některé dílčí nedostatky jejich výběru, nicméně obecně lze konstatovat, že vhodná kombinace pramenů různých typů a aktuálnosti zajistila kvalitní zpracování většiny terminologických záznamů. Vzhledem k tomu, že výběr pramenů z větší části prováděli externí spolupracovníci, jejichž odborná úroveň se lišila, nejsou dílčí tematické oblasti z hlediska výběru a použití pramenů stejně vyvážené; optimalizace této oblasti proto zůstává důležitým úkolem pro další rozvoj TDKIV.

Vlastní excerpcce termínů, jejíž základní pravidla byla pro autory stanovena v metodickém materiálu Schwarz a Pilař (2001), byla založena na těchto krocích:

1. Výchozí excerpcí základnou byl *Vícejazyčný slovník knihovnické terminologie*⁹⁾, resp. jeho anglicko-česká část¹⁰⁾, dostupná v Odboru knihovnictví NK ČR v datové struktuře vhodné pro další zpracování; vzhledem k tomu, že se jedná o překladový slovník, v němž je uplatňován jiný princip výběru termínů než ve slovníku výkladovém, musel být tento zdroj optimalizován, a to zejména vyřazením termínů nerelevantních z hlediska obsahu a rozsahu TDKIV; dále byl každý termín zařazen do vybrané tematické třídy.
2. Jako pomocný pramen excerpcce sloužil i soupis předmětových hesel a klíčových slov, který vznikl na základě rešerší v katalogu knihovnické literatury Národní knihovny ČR.
3. Tyto materiály byly rozděleny do tematických tříd a předány jednotlivým autorům jako podklad pro jejich práci spočívající v doplnění relevantních a vyřazení nerelevantních termínů; pro tento krok již autoři používali další primární i sekundární terminografické prameny.
4. Upravené podklady autoři předali řešitelskému týmu, který posoudil relevanci vybraných termínů a zejména odstranil četné duplicity (cca 30%), které při ex-

cerpci vznikly; soubor byl také doplněn o vybrané termíny a jejich výklady z pramene Vodičková a Cejpek (1965) a z vybraných oborových norem.¹¹⁾

5. Výsledný materiál byl přidělen jednotlivým autorům ke zpracování záznamů (hesel).

Uvedeným postupem byl získán relativně ucelený soubor termínů, který však byl v průběhu dalších fází projektu průběžně doplňován především na základě návrhů autorů. Ani ve výsledné verzi TDKIV se nejedná o konečný soubor termínů, excerpcce bude dále v rámci rutinní správy databáze standardními metodami pokračovat.

Tvorba terminologických záznamů

Terminologický záznam (heslo) slouží k zachycení terminologických informací získaných předchozí excerpcí. Struktura terminologického záznamu zahrnuje obvykle údaje o termínu, údaje o pojmu a administrativní údaje; podle ISO 10241 se jedná o tyto položky:

Údaje o termínu:

- termín v základní formě
- synonyma
- varianty termínu (např. pravopisné apod.)
- zkrácené formy termínu (zkratky)
- úplné formy termínu
- cizojazyčný ekvivalent
- míra akceptovatelnosti termínu (např. doporučený, zakázaný, zastaralý termín apod.)
- gramatické informace
- poznámky
- antonyma

Údaje o pojmu:

- definice (výklad)
- kontext
- jiná reprezentace pojmu (např. obrázek, vzorec)

- grafická reprezentace
- příklad
- poznámky
- vztah k jiným pojmům (nadřazené, podřazené, příbuzné pojmy apod.)

Administrativní údaje:

- identifikátor pojmu (např. nezávislé číselné označení)
- jazyk
- datum vytvoření záznamu
- údaje o autoru záznamu
- zdroj

Při tvorbě terminologických záznamů lze mezi nejnáročnější procedury zařadit uspořádání termínů (tj. zvolení základní formy termínu a jeho synonym) a vytvoření definice, popř. výkladu.¹²⁾

Před zpracováním množiny synonym a volbou základní formy termínu je nejdříve třeba ověřit, zda jednotlivé termíny jsou skutečně synonymy a zda neoznačují různé pojmy. Ověření skutečné synonymie termínů lze provést na základě tří testů:

- *substituční test* – ověřuje se zaměnitelnost synonymních termínů ve větách s totožnou syntaktickou strukturou
- *distribuční analýza* – zjišťují se distribuční omezení v určitých kontextech, tj. sleduje se, zda předpokládané synonymum nenabývá v určitých kontextech specifického významu, který se vztahuje k jinému pojmu
- *komponentová analýza* – zjišťuje se, zda lze popsat význam synonym totožnými soubory sémantických příznaků

Pokud se na základě uvedených testů zjistí odlišnost ve významu, není možné již s danými termíny nakládat jako se synonymy, které označují jeden pojem, a je třeba je přiřadit k jednotlivým pojmům a samostatně zpracovat.

Základní formu termínu je třeba zvolit na základě určitých požadavků, které jsou kladeny na kvalitu a charakter termínu (viz též Jurčacková, 2002:37-39). Termín v základní formě by měl být:

- jazykově správný (spisovný, stylisticky neutrální)
- ustálený, tj. běžně a s jasně vymezeným významem užívaný v odborných textech
- jednoznačný a přesný, tj. co nejpřesněji vymežující daný pojem
- nosný, tj. schopný snadno vytvářet odvozeniny a složeniny. Nosnost termínů je charakteristická spíše pro jednoslovné termíny či sousloví s menším počtem prvků než pro víceslovná sousloví.
- motivovaný (významově explicitní), tj. takový, aby explicitně vyjadřoval vlastnost nebo jinou charakteristiku denotátu
- mezinárodní, tj. termín přejetý z cizího jazyka. Volbou mezinárodního termínu dochází k přirozené mezinárodní harmonizaci oborové terminologie, navíc forma i význam přejatých termínů bývá již v cizím jazyce ustálená.
- systémový, tj. zařaditelný do systému termínů, který odpovídá příslušnému systému pojmů.

Uvedená kritéria mohou být u konkrétních termínů navzájem protikladná (např. jednoznačný a přesný termín nemusí být termín nosný), při výběru základní formy termínu je však třeba vhodně uplatnit kritéria adekvátní pro daný případ.

Další podstatnou položkou terminologického záznamu je definice (výklad). Podle způsobu, jakým je definice vytvořena, se rozlišují dva základní typy definic:

- obsahová (intenzionální) definice – je založena na intenzi (obsahu) pojmu, tj. na popisu základních charakteristik pojmu
- rozsahová (extenzionální) definice – je založena na extenzi pojmu, tj. na výčtu objektů, které jsou denotáty daného pojmu

V praxi se používá řada dílčích typů definic (výkladů), ke kterým patří (volně podle Čejka, 1992:16-17):

- Klasická¹³⁾ definice zařazuje pojem do obecnější třídy a odlišuje jej od ostatních členů dané třídy. Vykládáný termín (*definiendum*) je vysvětlen pomocí určení nadřazeného rodu (*genus proximum*) a druhového rozdílu (*differentia specifica*). Tento typ definice je uplatňován především při popisu předmětů a vlastností nebo jejich tříd, zachycuje jejich podstatné rysy.
- Deskriptivní definice je založena na popisu objektu nebo jevu.
- Definice synonymem je založena na schopnosti různých termínů nabyvat ve stejném kontextu totožného významu. Výklad se provádí synonymem známějším, běžnějším, obvyklejším.
- Definice kontrastem nebo negací přibližuje *definiendum* pomocí protikladu nebo negace jevu.
- Funkční definice vznikne, pokud jsou podstatné rysy objektu nebo jevu popsány procesem jeho vzniku.
- Definice příkladem vymezuje význam termínu za pomoci známých jevů, situací nebo procesů, které patří do extenze (rozsahu) pojmu.
- Srovnávací definice je založena na přirovnání.

Některé z uvedených typů definic však nejsou pro přesné a jednoznačné vysvětlení významu pojmu příliš vhodné (např. definice negací, srovnávací definice); jiných typů definic, které jsou považovány výslovně za chybu (např. definice kruhem), je třeba se při jejich tvorbě vyvarovat (blíže viz Jurčacková, 2002:35-37).

V rámci projektu TDKIV byla tvorba terminologických záznamů podrobně specifikována v metodickém materiálu Schwarz (2002a), který stanovoval metody a kvalitativní požadavky na tvorbu jednotlivých částí záznamu. Za prvotní zpracování záznamů odpovídali autoři; výsledky jejich práce byly v další fázi revidovány lektory, jejichž úkolem bylo na základě metodických materiálů Schwarz (2002b, 2002c) ověřit kvalitu zpracování záznamů a případně odstranit zjištěné nedostatky. Závěrečné úpravy záznamů proběhly v rámci redakčních prací.

Nejnáročnější částí v průběhu všech prací byla bezesporu tvorba výkladů. Na jedné straně se objevovaly výklady, které nedostatečně vystihovaly význam pojmu, na druhé straně některým autorům činilo potíž rozlišit mezi terminologickým a encyklopedickým výkladem a výklady nabývaly rozsahu i délky neúnosných pro terminologickou databázi. Kromě těchto základních problémů se někdy vyskytovaly nedostatky ve formulacích výkladů, ve vymezení dílčích významů pojmů, v redundanci některých složek výkladu apod.

Výklady některých termínů také mohly být ovlivněny koncepčními nebo názorovými východisky jejich jednotlivých zpracovatelů (autorů, lektorů, redakce) a nemusí být plně uspokojivé pro všechny uživatele TDKIV (v této

souvislosti opět odkazujeme na deskriptivní charakter oborové terminologie); zvláště patrné to je u některých oborových termínů, které reprezentují základní pojmy oboru (např. kniha, informace, informační věda apod.). Tato část terminologických záznamů a jejich výkladů proto bude v rámci rutinní správy TDKIV dále optimalizována; stejně tak bude třeba na základě aktuálních pramenů sledovat správnost a aktuálnost výkladů všech ostatních termínů.

Česká a slovenská oborová terminografie po roce 1945

Tato kapitola je nástinem historie české a slovenské oborové terminografie ve 2. polovině 20. století, která doposud nebyla podrobně systematicky zpracována. V souladu se zaměřením článku se budeme věnovat především oblasti výkladových slovníků a terminologických norem, z oborových překladových slovníků a dalších terminologických produktů zmíníme pouze nejdůležitější položky.

Česká a slovenská odborná komunita si vždy velmi naléhavě uvědomovala důležitost oborové terminologie a jejího zpracování ve formě slovníků či jiných terminologických pomůcek. Potřeba výkladového terminologického slovníku vyvstávala již v předválečných letech¹⁴⁾, nicméně práce na jeho tvorbě započaly až v polovině 50. let 20. století, a to nezávisle na sobě v českém a slovenském prostředí. Na pražské katedře knihovnictví byl od roku 1955 vytvářen *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický* (Vodičková a Cejpek, 1965), vydaný o 10 let později (okolnosti tvorby slovníku přibližuje Vodičková, 1958 a 1962). Taktéž na Slovensku v Matici slovenské již od poloviny 50. let probíhaly pokusy o sestavení výkladového terminologického slovníku, které zpočátku nebyly z důvodů koncepční a pracovní nepřipravenosti úspěšné¹⁵⁾ (blíže viz Fedor, 1960, který popisuje i celkovou situaci oborové terminografie na Slovensku v 50. letech), nicméně práce na slovníku po určitých personálních a organizačních změnách¹⁶⁾ pokračovala. V roce 1960 došlo mezi autory obou slovníků k dohodě o spolupráci, která měla vést k co největšímu sblížení české a slovenské oborové terminologie. V té době již byla většína výkladů v českém slovníku hotová a autoři slovenského slovníku je s dílčími úpravami převzali. Oba slovníky, *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický* a *Slovenská knihovnícka terminológia : výkladový slovník* (Hanakovič, Kuruc a Bálent, 1965) se proto v podstatě shodují¹⁷⁾, a to dokonce natolik, že slovenský slovník se často prezentoval jako jazyková verze slovníku českého (např. Drtina, 1964 nebo nedávno Cejpek, 2000a). Autoři českého slovníku, H. Vodičková a J. Cejpek, byli ostatně ve slovenském slovníku uvedeni jako spoluautoři.

Protože oba slovníky, zahrnující cca 3000 termínů, představovaly zásadní vklad ke sjednocení a normalizaci oborové terminologie, setkaly se s velmi příznivým přijetím a vstřícnými recenzemi, z nichž některé je řadily k „nejvýznamnějším a nejzáslužnějším pracím našeho oboru v posledním období“ (Bukovský, 1966) nebo jim přisuzovaly význam „mezíku ve vývoji teorie“ (Đurovič, 1966). Poněkud kritičtěji k oběma slovníkům přistupovali odborníci, kteří se účastnili semináře o slovenské knihovníké terminologii konaného 21.–22. dubna 1966 v Trenčanských Teplicích, jenž byl zaměřen z větší části právě na hodnocení slovníků. Jednotliví účastníci na semináři prezentovali svoje výhrady a připomínky k celkové

koncepti, vymezení rozsahu, výběru termínů, zpracování hesel a dalším aspektům tvorby obou slovníků; semináře se účastnili i jejich autoři, kteří na vznesené připomínky reagovali. Ještě i dnes zajímavá a inspirativní diskuse na semináři je dokumentována v úplné verzi v Seminár (1966) a ve zkrácené verzi v Hanakovič (1967). Jakékoliv koncepční či dílčí výhrady však nic nezměnily na faktu, že oba slovníky byly ve své době jedinečným a nenahraditelným všeobecným pramenem oborových terminologických informací a zůstaly jím v podstatě až do 90. let 20. století.

V době publikace obou slovníků se předpokládalo, že se stanou základem pro průběžnou a systematickou terminografickou činnost a že na první vydání naváže další, upravené a rozšířené vydání. K tomu však nikdy nedošlo, což je příznačné i pro všechny další projekty české a slovenské terminografie, které často proponovaly záměr dlouhodobého a systematického budování terminologie, jenž však nebyl uskutečněn nebo byl uskutečněn pouze částečně (viz též další text). Následující vývoj ukáže, zda se tuto situaci na české i slovenské půdě podaří v souvislosti s nedávno realizovanými terminografickými projekty změnit, nyní však ještě zpět k historii.

Z dalších výkladových slovníků, které si činily nárok na terminologické pokrytí celého nebo větší části oboru, je třeba uvést v mnoha ohledech výjimečný *Slovensko-český terminologický slovník z informatiky* (Šimová a Nálevková, 1975). Projekt slovníku realizovaný v rámci státního výzkumného úkolu (blíže viz Šimová a Nálevková, 1972) vycházel z mezinárodního výkladového slovníku *Terminologičeskij slovar' po informatike* (1975), který obsahoval termíny ve čtrnácti jazycích (včetně slovenštiny) a výklady v ruštině.¹⁸⁾ Původní rozsah slovníku byl však o více než polovinu redukován – *Slovensko-český terminologický slovník z informatiky* obsahoval 1087 termínů oproti původním 2235 – a z větší části byly přepracovány i výklady. Odlišné bylo i uspořádání slovníku, jehož hlavní částí byla systematická část obsahující slovenské a české termíny se slovenskými výklady, která byla doplněna slovenským a českým abecedním rejstříkem a slovenským systematickým rejstříkem. *Slovensko-český terminologický slovník z informatiky* nemohl svým rozsahem ani způsobem zpracování nahradit *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický* z roku 1965, kromě malého nákladu (400 výtisků) a systematického uspořádání ztěžujícího vyhledávání mj. také proto, že byl zamýšlen pouze jako příručka, která „...by na určitý čas mohla suplovat komplexný výkladový slovník kodifikačního charakteru, plánovaný a připravovaný v rámci terminologického výskumu“ (Šimová a Nálevková, 1975:13). K vydání takového komplexního výkladového slovníku však přinejmenším do roku 1989 nedošlo.

Určitým pokusem zacetit tuto mezeru byl autorský slovník *Sociální informatika* J. Straky (Straka, 1990). Tento pokus byl však pouze částečně úspěšný, protože koncepce slovníku založeného na sovětském pojetí sociální informatiky (vycházející z tzv. leningradské školy A. V. Sokolova) začínala být již v době jeho vydání překonaná. Slovník byl vydán v době (začátek 90. let), kdy se začínala měnit základní paradigmatata oboru, jeho vymezení, předmět i název, a s ohledem na tento nový vývoj se stal záhy nedostačujícím (na tuto skutečnost předvídavě poukázal již brzy po vydání slovníku Růžička, 1991); využívan byl ještě po nějaký čas v podstatě pouze v akademické sféře, pro kterou byl původně i primárně

určen. Příkladnou byla důsledná logická a lingvistická reprezentace pojmových vztahů a snaha o teoreticky podložený a strukturovaný výklad jednotlivých pojmů, která byla na jednu stranu velkou předností slovníku, na druhou stranu znesnadňovala jeho užívání.

Další vývoj české a slovenské terminografie již pokračoval v nástupnických státech bývalého Československa. Na Slovensku byl v roce 1998 po osmiletém úsilí vydán slovník *Informačná výchova : terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda* (Katuščák, Matthaidesová a Nováková, 1998), který byl týmem více než dvou desítek odborníků připraven v rámci širšího projektu mapujícího terminologii pedagogických disciplín a příbuzných humanitních a společenskovědních oborů (proto onen částečně zavádějící název). Typické pro většinu hesel tohoto slovníku je, že výklady nemají terminologický, ale spíše encyklopedický charakter, protože kromě vysvětlení významu obsahují historické pasáže, popis přístupů různých názorových škol, bibliografické odkazy a další encyklopedické informace včetně tabulek a grafů. Slovník, který komplexně zpracovává oblast knihovnictví a informační vědy, je dlouho postrádaným zdrojem kvalitních a aktuálních terminologických informací. K hodnocení kvality, významu a přínosu slovníku viz též Cejpek (2000a a 2000b).

Určitým pandánem k výše uvedenému slovníku je *Terminologický slovník z knižničnej a informačnej vedy* (Krištofičová, Jurčacková a Ondrišová, 1999) vydaný na CD-ROM. Na rozdíl od předchozího slovníku obsahuje mezní stručné výklady pojmů; termíny je možné prohlížet i systematicky na základě klasifikace. Slovník obsahuje cca 740 záznamů.

Na české straně se komplexním zdrojem oborových terminologických informací stala až v tomto článku popisovaná TDKIV; v historických souvislostech není od věci připomenout, že na její tvorbě spolupracovali i někteří slovenští odborníci, kteří se podíleli i na vzniku slovníku *Informačná výchova* (Katuščák, Matthaidesová a Nováková, 1998).

Uvedeným historickým přehledem jsme vyčerpali v podstatě všechny české a slovenské výkladové terminologické zdroje, které komplexně pokrývají oblast knihovnictví a informační vědy. Kromě nich je třeba se zmínit o dílčích terminologických slovnících, které jsou zaměřeny na určitou disciplínu oboru, na hraniční obory nebo na určitou skupinu uživatelů.

Informační prameny : terminologický slovník (Hlavatá, 1979) patří k torzu většího projektu tehdejšího Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací (ÚVTEI), kde se v 70. letech 20. století začalo tvořit malé terminografické pracoviště. Cílem uvedeného projektu byla tvorba komplexního terminologického slovníku oboru zvíci 3000 termínů, jež však v uvedeném rozsahu nebyl nikdy realizován. Jediným výstupem a svazkem edice *Terminologie informatiky*, ve které byl vydán, zůstal právě pouze uvedený slovník obsahující 634 hesel (809 termínů) z oblasti typologie dokumentů a nosičů dat.

Další pramen dílčí oborové terminologie, *Slovník teorie a metodiky bibliografie*, byl publikován ve dvou vydáních, Kábrt (1982) a Kábrt (1990). Z 90. let lze ještě uvést terminologické slovníky specializované na patentové informace (Pičmanová, 1995) a geografické informace (Nemmann, 1996).

Z 80. let pocházejí některé výkladové slovníky zaměřené na okruh uživatelů pocházejících ze školství (Smetáček a Voznička, 1984 a 1985), sběratele bibliofilii (Kirmák, 1989) a oborové knihovnické (Stolařová, 1982; Tvrdíková, 1988). Určitý význam pro knihovnictví a informační vědu měly také výkladové slovníky z oblasti reprografie (Zahrádil, 1973; Reprografický slovník, 1975) a polygrafie (Zlatohlávek a Breza, 1989).

Historii terminografie je možné doplnit stručným přehledem terminologických norem. V této oblasti před rokem 1989 existovala v podstatě jen terminologická norma ČSN 01 0183:1978, zaměřená na informační prameny. Termíny a jejich výklady z této terminologické normy a třinácti dalších specializovaných oborových norem shromáždil Pech (1986) (K. Pech patřil před rokem 1989 k nejvýznamnějším odborníkům, kteří se podíleli na rozvoji oborové normalizace, včetně terminologické normalizace). Kromě toho existovaly terminologické normy z hraničních oblastí výpočetní techniky (ČSN 36 9001:1985), reprografie (ČSN 01 3801:1980) a polygrafie (ČSN 88 0100:1978 a navazující oborové normy).¹⁹⁾ Podrobný přehled stavu terminologických norem na konci 80. let podává Nálevková (1989). Po roce 1989 byly jako ČSN zavedeny ISO normy řady 5127, plánované původně v jedenácti částech, a to ČSN ISO 5127-1:1993, ČSN ISO 5127-2:1994, ČSN ISO 5127-3a:1995, ČSN ISO 5127-6:1994 a ČSN ISO 5127-11:1996. Tyto normy budou v průběhu letošního roku (2003) nahrazeny ČSN ISO 5127, která je překladem ISO 5127:2001. ISO 5127:2001 představuje revizi a sloučení předchozích verzí oborových terminologických norem vydávaných v jednotlivých částech.

Dokladem setrvalého zájmu českých a slovenských odborníků o terminologické otázky jsou také dílčí příspěvky, zabývající se jednotlivými termíny, jejich významem, formou, použitím, překladem. Těchto dílčích článků, v řadě případů pouze noticetek, někdy však i rozsáhlejších odborných studií, byly za posledních více než 50 let v odborných časopisech zveřejněny desítky, a to buď jako samostatných statí nebo příspěvků v rámci terminologických rubrik různých periodik (např. rubrika *Terminologie/Terminológia* v dřívějším časopise *Knihovník*, *Terminologická hlídka* v rovněž zaniklém časopise *Československá informatika* nebo *Terminologický koutek Odboru knihovnictví Národní knihovny ČR* v časopise *Národní knihovna*). Terminologické otázky patřily na stránkách většiny odborných časopisů k hojně diskutovaným a některé z nich se na pomyslném názorovém fóru udržely po celá desetiletí (např. na nesprávné používání adjektiva *knihovnický* – např. ve spojení knihovnický zákon – poukazuje už Orlovský, 1965; o téměř 30 let později na tentýž neduh žehrá Čadilová, 1993:84). Pro ilustraci a zájemce o další studium uvedme proto vybrané příklady terminologických otázek z dobového odborného tisku.

Základní termíny z oblasti VTEI a dokumentace vykládá Merta (1961). Problematikou terminologie hudebního knihovnictví se zabývá Telec (1964), na jehož příspěvek reaguje Vodičková (1964). Na nedostatečnou teoretickou ukotvenost oborové terminologie a problematičnost základních termínů upozorňuje Šabík (1966). Okruh termínů obsahujících výrazy *informace* a *zpráva* mapuje Sršeň (1966). Potřebu vyjasnit obsah některých základních termínů (knihovnictví, bibliografie, dokumentace)

nastoluje Cigánik (1966). Dobovým problémům s pojmem *informatika* se věnuje Smetáček (1989), na jehož příspěvek reaguje Cejpek (1989) a Königová (1989) a celou diskusi uzavírá Geistová (1989). Pojem *dokumentografický fond* podrobně rozebírá Vodičková (1989). O pojmu bibliografického záznamu pojednává Vodičková (1992). Význam a užití termínu *referenční služby* a jeho vztah k termínu *bibliograficko-informační služby* komentuje Čadilová (1993) a Kalinová (1993). Na problém překladu některých termínů z angličtiny (end user, information professional) upozorňuje Bartůňková (1996). Problémy spojené s překladem některých termínů vztahujících se k typologii dokumentů jsou předmětem příspěvku Celbové a Benešové (1997). Terminologie spojené s pojmem souborných autorit si systematicky všímá Vodičková (1999), jejíž studii předcházely noticky Vyoralčkové (1996) a Horákové (1996) na totéž téma.

Terminologií se zabývaly i vysokoškolské práce (diplomové práce, dizertační práce apod.), z nichž některé obsahovaly i ucelené glosáře nebo se věnovaly vymezení konkrétních pojmů. Např. Geistová (1979) se pokusila o souhrn více než 300 výkladů pojmu „informace“, týž pojem v dílech vybraných filozofů později analyzovala Vrbská (2000).

Přestože byl celý historicko-terminografický exkurz věnován především výkladovým terminologickým slovníkům, upozorníme ještě na nejdůležitější oborové překladové slovníky.

Ze starších slovníků je třeba upozornit na *Slovník knihovnických termínů v šesti jazycích* (1958), který byl první českou původní prací svého druhu a který někteří autoři (např. Burgetová, 1996) považují za dosud nepřekonaný vícejazyčný slovník české provenience. Slovenští terminografové se v 60. a 70. letech zapojili do dvou významných mezinárodních projektů. Jedním z nich byl vícejazyčný slovník UNESCO z roku 1962, který Matice slovenská vydala v roce 1969 ve verzi se slovenskými ekvivalenty (*Vocabularium bibliothecarii*, 1969). Druhým projektem byl již výše zmíněný *Terminologičeskij slovar' po informatike* (1975), obsahující 14 jazykových ekvivalentů včetně slovenštiny, kterému předcházelo jeho 1. vydání *Terminologičeskij slovar' po naučnoj informacii* (1966) s osmi jazykovými ekvivalenty (rovněž včetně slovenštiny).

Původním oboustranným dvojjazyčným (slovenština, angličtina) překladovým slovníkem je Hajdušek (1975), v rozšířené podobě publikovaný i ve 2. vydání (Hajdušek, 1981). V češtině byl o více než desetiletí později publikován jednostranný anglicko-český překladový slovník (Merta a Mertová, 1988), vydaný po roce 1989 v upravené podobě podruhé (Merta a Mertová, 1994).

V letech 1995-1998 byly publikovány tři oboustranné překladové slovníky menšího rozsahu (každý cca 1000 termínů) pro angličtinu (Kánská, 1995), němčinu (Papírník a Želazko, 1996) a francouzštinu (Burgetová a Machová, 1998).

Ve 2. polovině 90. let se čeští i slovenští odborníci zapojili do mezinárodního projektu *Vícejazyčného slovníku knihovnické terminologie*²⁰⁾, jehož výstupem je na slovenské straně tištěný *English-Slovak Dictionary of Library Terminology* (1999), na české straně elektronic-

ký, na internetu přístupný *Anglicko-český a česko-anglický slovník knihovnické terminologie*.

Závěrem této kapitoly zaměřené na historii české a slovenské terminografie 2. pol. 20. století shrňme základní monografie a studie, které se věnují teoretickým a metodologickým aspektům terminologie a terminografie. Ze slovenských pramenů připomeňme starší práci Horecký (1956), dále pak Masár (1991) a nejnověji Jurčacková (2002), jejíž monografie byla v této práci již citována. Za pozornost ještě i dnes stojí studie, která popisovala řešení státního výzkumného úkolu Terminologie informatiky (Šimová a Nálevková, 1972) a která byla později využita při zpracování česky publikované práce Nálevkové a Šimové (1986). Z novějších českých prací se teorii terminologie a terminografie věnuje podrobněji vlastně jen Machová (1995), další práce jsou zaměřeny obecněji na lexikologii a lexikografii (viz např. již citovaný Čejka, 1992 nebo Čermák a Blatná, 1995). Za zmínku rovněž stojí i jedna z prací, která se zabývá projektováním terminologických databází, jejichž realizaci ilustruje na konkrétním projektu řešeném na konci 80. a začátku 90. let (Machová a Minihofer, 1991).

Souhrnné hodnocení dosavadního vývoje české a slovenské oborové terminografie není zcela jednoznačné. Na jedné straně lze vysledovat setrvalý zájem o všechny aspekty terminologické práce, jednorázovou tvorbu všech typů terminologických produktů (výkladové slovníky, překladové slovníky, normy) a průběžnou diskusi o teoretických i metodických otázkách terminologické práce či o významu jednotlivých pojmů, na druhou stranu je třeba poukázat na to, že se nepodařilo vytvořit a systematicky, dlouhodobě a průběžně budovat aktuální a kvalitní zdroj oborových terminologických informací. Tato situace se v českém i slovenském prostředí začíná měnit na konci 90. let 20. století, v českém prostředí zejména v souvislosti s databází TDKIV a záměrem její průběžné správy a aktualizace.

Současný stav a možnosti rozvoje TDKIV²¹⁾

Současný stav

TDKIV je primárně výkladovou terminologickou databází, která obsahuje 2800 terminologických záznamů a cca 4200 termínů. Protože každý záznam obsahuje i anglický ekvivalent (celkem je v databázi obsaženo 3330 anglických termínů), je možné TDKIV používat i jako databázi překladovou. V této souvislosti je třeba zmínit již dříve zpřístupněnou databázi obsahující *Anglicko-český a česko-anglický slovník knihovnické terminologie*; při tvorbě TDKIV byl tento slovník částečně využit, nicméně rozsah i kvalita termínů byla podstatně přepracována a obě databáze se proto překrývají pouze částečně. O jejich integraci se uvažuje do budoucna.

TDKIV pokrývá relevantní terminologii z oblasti knihovnictví a informační vědy a hraničních oborů, zastoupení jednotlivých tematických oblastí v databázi je patrné z následující tabulky:

Tab. č. 5 Tematická struktura TDKIV

<i>Tematická oblast</i>	<i>Počet hesel</i>	<i>Podíl hesel [%]</i>
knihověda	453	16,2
katalogizace, typologie katalogů	287	10,3
internet, elektronické dokumenty, metadata	285	10,2
doplňování, budování a ochrana fondu	233	8,3
knihtisk, nakladatelská činnost	224	8,0
typologie tištěných dokumentů	223	8,0
věcné zpracování dokumentů, selekční jazyky	208	7,4
informační věda a hraniční obory	185	6,6
ediční činnost	144	5,1
informační služby	131	4,7
organizace a typologie knihoven	90	3,2
databázové systémy, typologie databází, AIKS	88	3,1
informační technologie	84	3,0
bibliografie	56	2,0
autorské právo	41	1,5
bibliopedagogika	40	1,4
informační vzdělávání a profese	29	1,0
CELKEM	2801	100,00

Jak vyplývá z tabulky, největší zastoupení v TDKIV má knihověda, pokud ovšem jednotlivé tematické oblasti sloučíme do větších celků podle disciplín, dostáváme odlišný obrázek o tematické struktuře TDKIV, který lépe vypovídá o skutečném obsahu databáze:

- knihovnictví (zpracování dokumentů, fondy, knihovny, tištěné dokumenty, služby, bibliografie): cca 44 %
- hraniční (související) obory (knihověda, knihtisk, nakladatelská činnost, autorské právo): cca 26 %

- automatizované zpracování informací (informační technologie, internet, elektronické dokumenty, metadata, ediční činnost, databáze, AIKS): cca 21 %
- základní obory (informační věda, informační vzdělávání a profese, bibliopedagogika): cca 9 %

Vymezení i obsah databáze se bude v rámci rutinní správy průběžně měnit, aby co nejlépe odpovídal aktuálnímu stavu oboru a terminologickým potřebám odborné veřejnosti (podrobněji viz následující kapitola).

Záznam TDKIV se skládá z těchto polí:

Tab. č. 6 Struktura záznamu TDKIV

<i>Označení pole</i>	<i>Pole</i>	<i>Povinnost pole</i>	<i>Opakovatelnost pole</i>	<i>Zobrazení uživateli</i>
ID	Identifikační číslo záznamu	ano	ne	ne
TER	Termín	ano	ne	ano
POZ	Poznámka	ne	ne	ano
EKV	Ekvivalent	ne	ano	ano
IND	Indikace ekvivalentu	ano	ne	ne
POE	Poznámka k ekvivalentu	ne	ne	ano
ANG	Anglický ekvivalent	ano	ano	ano
VYK	Výklad	ano	ne	ano
ZDR	Zdroj výkladu	ano	ano	ano
PTE	Příbuzný termín	ne	ano	ano
VS1	Věcná skupina	ano	ne	ne
SPC	Specifikace	ano	ne	ne
STS	Status	ano	ne	ne
AUT	Autor hesla	ano	ano	ano
LEK	Lektor hesla	ano	ano	ano

Pole EKV (Ekvivalent) obsahuje synonyma, antonyma či zkratky termínu obsaženého v poli TER. Charakter termínů v poli TER a EKV může být specifikován těmito konvenčními zkratkami uvedenými v poli poznámek (POZ nebo POE):

- ant. – antonymum
- ciz. – termín pocházející z cizího jazyka, který nemá vhodný český ekvivalent
- hist. – termín označující historické předměty a jevy
- neol. – neologismus, nový, neustálený termín
- nespr. – nesprávný termín
- nevh. – nevhodný termín
- zast. – zastaralý termín
- zkr. – označuje zkratku, která je obvykle rozepsána v závorkách
- zř. – termín užívaný zřídka

Zdroj výkladu (pole ZDR) obsahuje zkrácenou citaci ve formě *Autor-Rok:Strana*, úplná citace je dostupná prostřednictvím HTML odkazu na seznam použitých zdrojů nebo přímo na záznam dokumentu obsažený v některé z databází NK ČR.

Příklady záznamů v databázi TDKIV:

- TER: automatizovaný knihovní systém
- EKV: integrovaný knihovnický software
- EKV: knihovnický software
- EKV: automatizovaný knihovnický systém
- POE: nevh.
- ANG: library management system
- ANG: automated library system
- VYK: Aplikační software provozního (transakčního) typu, určený k automatizaci procesů realizovaných v knihovně. Obvykle má modulární strukturu; typické moduly jsou akvizice, katalogizace, OPAC, výpůjčky a MVS, správa seriálů. Zpravidla obsahuje i nástroje pro zapojení do sítě knihoven a pro komunikaci s externími zdroji.
- ZDR: Stöcklová-1994:155-161
- PTE: digitální knihovna
- PTE: automatizovaný informační systém
- PTE: modul akvizice
- PTE: modul katalogizace
- PTE: modul MVS
- PTE: modul správy seriálů
- PTE: výpůjční modul
- VS1: ABDB
- AUT: Kučerová, Helena
- LEK: Kimlička, Štefan

- TER: katalogizační pravidla
- EKV: katalogizační instrukce
- ANG: cataloguing rules
- ANG: cataloguing code
- VYK: Soubor pravidel, metodických pokynů a zásad pro výběr a formalizaci údajů v katalogizačním záznamu. Slouží k dosažení jednotnosti a jako předpoklad k výměně záznamů. Původně pokyny a zásady pro vytváření a organizaci katalogu jmenného, předmětového, popř. i systematického.
- ZDR: Harrods-2000:123
- ZDR: Vodičková-Cejpek-1965:39-78
- ZDR: Vodičková-1982:148-149
- PTE: katalogizační standard
- VS1: OD
- AUT: Vodičková, Hana
- LEK: Kubalová, Hana

- TER: korekturní znaménka
- EKV: korekturní značky
- ANG: proof correction marks
- ANG: proof corrections
- ANG: correction marks
- VYK: Značky používané korektory k vyznačování chyb, nepřesností nebo technických nedostatků zjištěných v korekturním otisku.
- ZDR: Harrods-2000:595
- ZDR: Wijnekus-1967:254
- ZDR: Osvaldová, Halada-1999:94-95
- PTE: korektura
- PTE: korektor
- VS1: XC
- AUT: Celbová, Iva
- LEK: Císař, Jaroslav

Možnosti správy a rozvoje TDKIV

TDKIV od 1. 2. 2003 přešla z projektové fáze do rutinního provozu, který zajišťuje Odbor knihovnictví NKČR. Databáze zůstane otevřeným, průběžně aktualizovaným informačním zdrojem, jehož datová základna bude neustále rozšiřována i optimalizována. Součástí správy bude především:

- optimalizace současného stavu záznamů, který v některých případech není z různých důvodů zcela ideální
- doplňování a zpracování nových termínů, které v databázi chybí a jsou z hlediska vymezení TDKIV relevantní

Propracovány, popř. částečně redefinovány by měly být i vymezení databáze a použítá klasifikace, bez níž nelze databázi efektivně spravovat a rozšiřovat.

V dlouhodobějším výhledu se počítá s rozšířením struktury databáze, integrací dílčích databází (např. db zkratk) a dynamickou vazbou na externí zdroje tak, aby se TDKIV blížila široce využitelné terminologické znalostní databázi.

Rozvoj TDKIV není možný úspěšně realizovat bez spolupráce s dalšími institucemi a jednotlivci, NK ČR proto bude průběžně navazovat kontakty především s akademickými a odbornými pracovišti, která budou mít zájem podílet se na správě, rozvoji a využití TDKIV. Neaktivnější institucionální či individuální spolupracovníci TDKIV budou přizváni do Expertní rady TDKIV, jejímž úkolem je koncepční a metodické řízení dalšího rozvoje TDKIV.²²⁾

Dlouhodobá koncepce rozvoje TDKIV předpokládá vytvoření oborového terminologického pracoviště pro knihovnictví a informační vědu, jehož úkoly by v ideálním případě měly být zaměřeny především na:

- správu a rozvoj TDKIV, případně navazujících a souvisejících databází
- metodickou a výzkumnou činnost v oblasti terminologie a terminografie
- národní a mezinárodní spolupráci v oblasti terminologie a terminografie zahrnující:
 - pořádání a účast na odborných konferencích
 - spoluúčast v národních a mezinárodních projektech
 - podporu rozvoje české oborové terminologie formou aktivní spolupráce s akademickými pracovišti
- tvorbu, implementaci a správu oborové klasifikace
- tvorbu, implementaci a správu oborového tezauru

Závěr

Terminologické problémy a otázky nabývají s dynamickým rozvojem poznání ve většině oborech stále větší významnosti. Zvyšuje se proto i důležitost systematické, mezinárodně koordinované terminologické práce, jejímž výsledkem jsou průběžně aktualizované terminologické databáze nebo jiné terminologické produkty, které musí z hlediska své struktury i obsahu odpovídat definovaným standardům. Základním smyslem těchto terminologických produktů je mapovat odbornou terminologii, zachycovat její nejnovější vývoj, standardizovat význam i formu termínů a pojmů a harmonizovat terminologii na národní a především mezinárodní úrovni.

Tohoto cíle není možné dosáhnout bez kvalifikované znalosti problémů spojených s teorií a metodologií terminologie a terminografie, která je dnes již relativně svébytnou disciplínou na pomezí několika oborů (filozofie, lingvistika, sémiotika, informační věda, organizace poznání – knowledge organization a knowledge engineering). Tato studie však nemohla komplexně popsat celou problematiku, jejím cílem bylo pokusit se naznačit a teoreticky reflektovat některé otázky, které vyvstaly při řešení projektu České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV).

V rámci projektu TDKIV bylo vytvořeno terminologické dílo, které nemá v historii českého knihovnictví a informační vědy obdoby - ať již z hlediska počtu spolupracovníků (přes 50 odborníků), délky řešení projektu (1,5 roku) nebo počtu zpracovaných termínů (výsledná verze obsahuje cca 4200 termínů, v pracovních verzích se manipulovalo až se 7000 termíny). Přesto je třeba dosažený stav chápat pouze jako základ pro další rozvoj a aktualizaci nejen obsahu databáze, ale i její struktury. Nezanedbatelné jsou také otázky organizační, finanční a koordinační; pro úspěšné přijetí a rozvoj TDKIV je nezbytná spolupráce na národní i mezinárodní úrovni. Kvalitu i nedostatky TDKIV také ukáže její systematické využívání v rámci rutinního provozu a dlouhodobá správa, jejímž důležitým úkolem bude průběžná optimalizace prováděná na základě připomínek uživatelů i doplňkové excerpce termínů tak, aby databáze reflektovala nejnovější změny v oboru a jeho terminologii. Teprve pak se TDKIV stane solidní a trvalou terminologickou základnou českého knihovnictví a informační vědy.

Poznámky:

- 1) Nejnověji viz WÜSTER, Eugen. Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. 3. Aufl. Bonn : Romanistischer Verlag, 1991. xxi, 239 s.
- 2) Místo deskriptivní terminologie se někdy používá termín pseudopreskriptivní terminologie (viz např. Machová, 1995:144). Termíny preskriptivní a deskriptivní terminologie se někdy chápou poněkud odlišně, a to z hlediska standardizace (normalizace) terminologie (blíže viz Wright a Budin, 1997:329,147-242).
- 3) Nejznámějšími projekty v této oblasti jsou WordNet (<http://www.cogsci.princeton.edu/~wn/>) a EuroWordNet (<http://www.illc.uva.nl/EuroWordNet/>), který je v rámci projektu Balkan WordNet (<http://www.ceid.upatras.gr/Balkanet/>) rozšiřován prostřed-
- 4) nictvím Fakulty informatiky Masarykovy univerzity v Brně i o češtinu.
- 5) Viz též kapitola *Česká a slovenská oborová terminografie po roce 1945*.
- 6) Informační dopisy jsou dokumentovány na archivní www stránce projektu TDKIV (http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/archiv.htm).
- 7) Pojmy preskriptivní a deskriptivní terminologie jsou vymezeny v kapitole *Základní terminologické a teoretické otázky*.
- 8) Seznam je dostupný ve www archivu projektu TDKIV (http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/LiteraturaTDKIV.doc).
- 9) Hodnocení významu těchto dvou slovníků pro českou a slovenskou terminografii viz kapitola *Česká a slovenská oborová terminografie po roce 1945*.
- 10) Informace o mezinárodním projektu viz <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/multi/multi.html>, informace o zapojení Národní knihovny ČR do projektu viz Ressler (2000).
- 11) Přístupná jako *Anglicko-český a česko-anglický slovník knihovnické terminologie* na http://sigma.nkp.cz:4505/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=ksl.
- 12) Doplnění excerpovaného materiálu těmito zdroji mohlo mít, zejména v případě pramene Vodičková a Cejpek (1965), negativní vliv na výsledné složení excerpovaných pramenů (viz výše).
- 13) Odhlížíme nyní od vytvoření vztahů mezi pojmy, které je rovněž pracovně velmi náročné a které je relativně samostatnou terminografií prolínající se např. s tvorbou tezaurů.
- 14) Označuje se také jako formální, reálná, věcná, logická či aristotelská.
- 15) Např. B. Koutník v r. 1931 uvádí, že „úlohem spolkové práce by byla především normalisace rázu teoretického, sjednocení v pojmech a ideách, s nimiž knihovník pracuje. ... Normalisace odborné terminologie je prvním a základním úkolem. Výsledkem práce by byl slovník knihovnický“ (KOUTNÍK, B. Racionalisace v knihovnictví. Praha : Masarykova akademie práce, 1931, s. 121. Cit. dle Vodičková, 1958:83).
- 16) Koncepční i pracovní problémy se objevovaly i při tvorbě *Terminologického slovníku knihovnického a bibliografického*, na což upozorňují v jeho předmluvě sami autoři: „V průběhu prací se několikrát měnily metody zpracování i základní koncepce slovníku“ (Vodičková a Cejpek, 1965:6).
- 17) Jednalo se o zřízení výzkumného a studijního oddělení Matice slovenské v roce 1961 a převzetí prací na slovníku pracovníky oddělení Š. Hanakovičem a A. Kurucem.
- 18) Dokládá to explicitně i jeden ze spoluautorů slovenského slovníku, A. Kuruc, když píše: „Na oboch slovníkoch se začalo pracovať samostatne, dokončili sme ich však v úzkej spolupráci. Pri nadviazaní spolupráce prevážna časť výkladov pre český slovník bola už hotová. Tieto výklady po odovzdaní našich doplnkov, veľmi dôkladnom prerokovaní koncepcie slovníka, po výbere hesiel a konečnej formulácii výkladu hlavných hesiel sme v podstate prevzali, a tak se oba slovníky v podstate shodujú“ (Kuruc, 1965:52). Na jiném místě však tentýž autor upřesňuje, že „...prácu na slovníku nemožno stotožniť iba s prekladom. Po dohode o spolupráci sme mali na Slovensku už vy-

- pracovaný heslář a v tom čase s. Vodičková a s. Cejpek už publikovali v NKL [Novinky knihovnické literatury, pozn. JS] část výkladov. Preto keď sa hovorilo o spolupráci, povedali sme si, že nemá zmysel robiť to, čo je už hotové, a navyše vyhotovovať slovník ve dvoch rozličných verziách. ... Čo sa týka odlišností v oboch slovníkoch, vyplýva z toho, že v príprave rukopisu do tlače vzájomné konzultácie boli stažené a hovorí sa to aj v úvode; ponechali sme si určitú operatívnu samostatnosť“ (Hanakovič, 1967:145).
- 18) Jednalo se již o 2. vydání, 1. vydání bylo publikováno jako *Terminologičeskij slovar' po naučnoj informacii* (1966). Obsahovalo termíny v osmi jazycích, opäť včetně slovenštiny.
 - 19) Všechny uvedené normy jsou dnes již neplatné.
 - 20) Informace o mezinárodním projektu viz <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/multi/multi.html>, informace o zapojení Národní knihovny ČR do projektu viz Ressler (2000).
 - 21) S dílčími úpravami převzato ze Schwarz (2003a).
 - 22) Pro individuální zájemce o problematiku oborové terminologie a terminografie je také zřízena veřejná konference *Terminologie* na adrese terminologie@cvut.cz. Zájemci se mohou do konference přihlásit zasláním textu „subscribe terminologie“ v těle e-mailu na adresu majordom@zikova.cvut.cz.

Literatura:

1. *Anglicko-český a česko-anglický slovník knihovnické terminologie*. Dostupný na: http://sigma.nkp.cz:4505/F?func=file&file_name=find-b&local_base=ksl.
2. BARTŮNKOVÁ, E. (1996). Autor byl ... a překladatel není. *Národní knihovna*, 1996, roč. 7, č. 6, s. 236.
3. BUKOVSKÝ, J. (1966). České odborné názvosloví v oblasti knihovnictví a bibliografie. *Technická knihovna*, 1966, roč. 10, č. 7, s. 211–212.
4. BURGETOVÁ, J. (1996). K odborné cizojazyčné terminologii aneb zamyšlení nad knihovnickou lexikografií. *Informace Knihovna AV ČR*, 1996, č. 2, s. 20–21.
5. BURGETOVÁ, J., MACHOVÁ, A. (1998). *Francouzsko-český a česko-francouzský slovník odborných výrazů z knihovnictví a informačních služeb*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1998. 79 s.
6. CEJPEK, J. (1989). Informatika : název a obsah vědy. *Československá informatika*, 1989, roč. 31, č. 9, s. 266–267.
7. CEJPEK, J. (2000a). Informačná výchova. *Knížnice a informácie*, 2000, č. 4. Dostupný na <http://www.snk.sk/snk/ki/042000/c1.html>.
8. CEJPEK, J. (2000b). Mezi terminologickým slovníkem a odbornou encyklopedií. *Národní knihovna*, 2000, roč. 11, č. 1, s. 42.
9. CEJPEK, J. (2002). *Výběr hesel do české terminologické databáze knihovnictví a informační vědy z hlediska jejich obsahu : studie. Pracovní verze č. 1*. Praha, leden 2002. 3 s. Nепublikovaný materiál.
10. CELBOVÁ, L., BENEŠOVÁ, L. (1997). Domluvíme se v Čechách česky? : terminologické problémy při zpracování speciálních druhů dokumentů. *Národní knihovna*, 1997, roč. 8, č. 5, s. 212–215.
11. CIGÁNIK, M. (1966). Potreba vyjasnit informačný obsah termínov knihovníctvo, bibliografia a dokumentácia. In HANAKOVIČ, Š. (ed.). *Knížničný sborník 1966*. I. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1966, s. 63–73.
12. CZAP, H., GALINSKI, CH. (eds.) (1987). *Terminology and knowledge engineering : Proceedings. International Congress on Terminology and Knowledge Engineering*. Frankfurt/M. : Indeks, 1987. XII, 435 s.
13. CZAP, H., GALINSKI, CH. (eds.) (1988). *Terminology and knowledge engineering. Supplement : Proceedings. International Congress on Terminology and Knowledge Engineering*. Frankfurt/M. : Indeks, 1988. 255 s.
14. ČADILOVÁ, K. (1993). Referenční versus bibliograficko-informační služby aneb bludné kruhy české knihovnické terminologie. *Národní knihovna*, 1993, roč. 4, č. 2, s. 83–85.
15. ČADILOVÁ, K. (2003). *Supervize České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*. Praha, leden 2003. 11 s. Nепublikovaný materiál.
16. ČEJKA, M. (1992). *Česká lexikologie a lexikografie*. Brno : Masarykova univerzita, 1992. 53 s.
17. ČERMÁK, F., BLATNÁ, R. (ed.) (1995). *Manuál lexikografie*. Jinočany : H&H, 1995.
18. ČSN 01 0183. *Informační prameny. Názvosloví*. 1978.
19. ČSN 01 0193. *Dokumentace. Pokyny pro vypracování a rozvíjení jednojazyčných tezurů*. Úč. leden 1996. 49 s.
20. ČSN 01 3801. *Reprografie. Názvosloví v reprografii. Základní pojmy*. 1980.
21. ČSN 36 9001. *Počítače a systémy zpracování údajů. Názvosloví*. 1985.
22. ČSN 88 0100. *Polygrafické názvosloví. Základní a společné názvy*. 1978.
23. ČSN ISO 1087–1. *Terminologická práce – Slovník – Část 1: Teorie a aplikace*. Úč. 1.1.2003. 40 s.
24. ČSN ISO 1087–2. *Terminologická práce – Slovník – Část 2: Počítačové aplikace*. Úč. 1.1.2003. 32 s.
25. ČSN ISO 5127–1. *Dokumentace a informace. Slovník. Část 1: Základní pojmy*. Úč. 1.4.1993. 32 s.
26. ČSN ISO 5127–11. *Dokumentace a informace. Slovník. Část 11: Audiovizuální dokumenty*. Úč. 1.3.1996. 16 s.
27. ČSN ISO 5127–2. *Dokumentace a informace. Slovník. Část 2: Tradiční dokumenty*. Úč. 1.4.1994. 28 s.
28. ČSN ISO 5127–3a. *Informace a dokumentace. Slovník. Část 3a: Akvizice, identifikace a analýza dokumentů a dat*. Úč. 1.6.1993. 48 s.
29. ČSN ISO 5127–6. *Dokumentace a informace. Slovník. Část 6: Selekční jazyky*. Úč. 1.9.1994. 32 s.
30. ČSN ISO 860. *Terminologická práce – Harmonizace pojmů a termínů*. Úč. 1.4.1998. 12 s.
31. DAHLBERG, I. (1992). Knowledge organization and terminology : philosophical and linguistic bases. *International Classification*, 1992, roč. 19, č. 2, s. 65–71.
32. DRTINA, J. (1964). Knihovnická, bibliografická a knihovědná terminologie. *Knihovník*, 1964, roč. 9, č. 6, s. 188.
33. ĎUROVČÍK, Š. (1966). Slovenská knihovnícka terminológia. In HANAKOVIČ, Š. (ed.). *Knížničný sborník 1966*. II. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1966, s. 149–153.

34. DUŽÍ, M., SNÁŠEL, V. (2003). Teorie pojmu a inteligentní ontologie. In SVÁTEK, V. (ed.). *Znalosti 2003 : 2. ročník konference, Ostrava, 19.–21. únor 2003. Sborník příspěvků*. Ostrava : VŠB–Technická univerzita Ostrava, 2003, s. 222–231.
35. *English-Slovak Dictionary of Library Terminology = Anglicko-slovenský slovník knižničné terminologie* (1999). Bratislava : Univerzitná knižnica, 1999. 223 s.
36. FEDOR, M. (1960). K problematice slovenskej knihovníckej terminológie. In ŠPETKO, J. (ed.). *Knižničný sborník 1960*. Martin : Matica slovenská, 1960, s. 7–25.
37. GEISTOVÁ, D. (1979). *Informace : problematika a vymezení pojmu*. Praha, 1979. 301 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra vědeckých informací a knihovnictví.
38. GEISTOVÁ, D. (1989). Současnost pojmu „informatika“. *Československá informatika*, 1989, roč. 31, č. 12, s. 364–365.
39. HAJDUŠEK, J. (1975). *Anglicko-slovenský, slovensko-anglický slovník z knihovnictva a informačnej vedy*. Martin : Matica slovenská, 1975. 351 s.
40. HAJDUŠEK, J. (1981). *Anglicko-slovenský a slovensko-anglický slovník z knihovnictva a informačnej vedy*. 2. opr. a rozš. vyd. Martin : Matica slovenská, 1981. 426 s.
41. HANAKOVIČ, Š. (1967). Seminár o slovenskej knihovníckej terminológii (Trenčanske Teplice, 21.–22. apríla 1966). In HANAKOVIČ, Š. (ed.). *Knižničný sborník 1967*. [Zv.] II. Martin : Matica slovenská, 1967, s. 135–164.
42. HANAKOVIČ, Š., KURUC, A., BÁLENT, B. *Slovenská knihovnícka terminológia : výkladový slovník*. Martin : Matica slovenská, 1965. 164 s.
43. HLAVATÁ, E. (ed.) (1979). *Informační prameny : terminologický slovník*. Praha : ÚVTEI, 1979. 331 s.
44. HORÁKOVÁ, U. (1996). Ještě k termínu autority a holdings / K příspěvku „Nová slova nebo špatné překlady?“. *Národní knihovna*, 1996, roč. 7, č. 4, s. 13
45. HORECKÝ, J. (1956). *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956. 148 s.
46. Infobox 32 : Ontologies (2001). In WRIGHT, S. E., BUDIN, G. (eds.). *Handbook of terminology management. Vol. 2. Application-oriented terminology management*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2001, s. 888–891.
47. ISO 10241. *Preparation and layout international terminological standards*. 1992.
48. ISO 15188. *Project management guidelines for terminology standardization*. 2001.
49. ISO 5127. *Information and documentation – Vocabulary*. 2001.
50. ISO 704. *Terminology work – Principles and methods*. 2000.
51. JURČACKOVÁ, Z. (2002). *Terminológia : základné zásady, metódy a ich aplikácia*. Bratislava : Centrum vedecko-technických informácií SR, 2002. 72 s.
52. KÁBRT, J. (1982). *Slovník teorie a metodiky bibliografie*. Praha : Státní knihovna ČR, 1982. 102 s.
53. KÁBRT, J. (1990). *Slovník teorie a metodiky bibliografie*. 2., přeprac. a dopln. vyd. Praha : Národní knihovna, 1990. 127 s.
54. KALINOVÁ, D. (1993). Objevování Ameriky. *Národní knihovna*, 1993, roč. 4, č. 2, s. 81–83.
55. KÁNSKÁ, P. (1995). *Anglicko-český a česko-anglický slovník odborných knihovnických výrazů a zkratk doplněný základními pojmy z oblasti výpočetní techniky*. Brno : Sdružení knihoven České republiky, 1995. 51 s.
56. KATUŠČÁK, D. (2003). *Superrevízia České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*. Martin, leden 2003. 5 s. Nepublikovaný materiál.
57. KATUŠČÁK, D., MATTHAEIDESOVÁ, M., NOVÁKOVÁ, M. (1998). *Informačná výchova : terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. 375 s.
58. KIMÁK, V. M. (1989). *Malý slovník bibliofila*. Praha : Sdružení českých bibliofilů, 1989.
59. KÖNIGOVÁ, M. (1989). [Informatika : název a obsah vědy]. *Československá informatika*, 1989, roč. 31, č. 9, s. 267–268.
60. KRIŠTOFIČOVÁ, E., JURČACKOVÁ, Z., ONDRIŠOVÁ, M. (1999). *Terminologický slovník z knižničné a informačnej vedy* [CD]. [Bratislava] : STIMUL, 1999 – 1 CD–ROM.
61. KURUC, A. Pred vydaním knihovníckeho terminologického slovníka. *Knihovník*, 1965, č. 2, s. 52–54.
62. MACHOVÁ, S. (1995). Terminografie. In ČERMÁK, F., BLATNÁ, R. (eds.). *Manuál lexikografie*. Jinočany : H&H, 1995, s. 137–156.
63. MACHOVÁ, S., MINIHOFFER, O. (1991). Terminologické informace a možnosti jejich řízení. *I'91*, 1991, roč. 33, č. 3, s. 73–76.
64. MASÁR, I (1991). *Průručka slovenskej terminológie*. Bratislava : Veda, 1991. 188 s.
65. MERTA, A. (1961). Jednotný výklad hlavních pojmů používaných v oblasti VTEI. *Metodika a technika informací*, 1961, č. 5, s. 85–91.
66. MERTA, A., MERTOVALÁ, D. (1988). *Anglicko-český slovník informatiky*. Praha : ÚVTEI, 1988. 215 s.
67. MERTA, A., MERTOVALÁ, D. (1994). *Anglicko-český slovník knihovnictví a informatiky = English-Czech dictionary of library and information science and practice*. Praha : Leda, 1994. 176 s.
68. NÁLEVKOVÁ, M. (1989). Československá terminologická normalizace : stav, výhledy, mezinárodní aspekty. In *Aktuální otázky technické normalizace v oblasti VTEI, bibliografie, knihovnictví, nakladatelsko-vydavatelské činnosti a příbuzných oborů*. České Budějovice : Dům techniky ČSVTS, 1989, s. 168–179.
69. NÁLEVKOVÁ, M., ŠIMOVÁ, V. (1986). *Terminologická práce ve střediscích VTEI a redakcích*. Praha : ÚVTEI, 1986. 103 s.
70. NEUMANN, J. (ed.) (1996). *Geografická informace : český výkladový a anglicko-český a česko-anglický překladový slovník*. Praha : Ministerstvo hospodářství, 1996. 220 s.
71. NKWETI–AZEHI, B. (1998). Information mediation : the interference between terminology and translation. In *Encyclopedia of Library and Information Science. Vol. 62, Supplement 25*. New York : Marcel Dekker, 1998, s. 157–170.
72. ORLOVSKÝ, J. (1965). Zo slovenskej knihovednej terminológie. *Knihovník*, 1965, roč. 10, č. 7, s. 211–212.
73. OZEKI, S. (1987). Was ist der Begriff? In CZAP, H., GALINSKI, Ch. (eds.). *Terminology and knowledge*

- engineering : Proceedings. International Congress on Terminology and Knowledge Engineering. Frankfurt/M. : Indeks, 1987, s. 11–20.
74. PAPÍRNÍK, M., ŽELAZKO, M. (1996). *Německo-český a česko-německý slovník odborných výrazů z knihovnictví a informatiky*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1996. 50 s.
 75. PECH, K. (1986). *Normalizované termíny v oblasti VTEI, bibliografie, knihovnictví a příbuzných oborů*. Praha : UVTEI, 1986. 179 s.
 76. PIČMANOVÁ, M. (1995). *Patentové informace : přehled pojmů*. Praha : Úřad průmyslového vlastnictví, 1995. 42 s.
 77. *Reprografický slovník*. (1975). Praha : Základní knihovna – Ústředí vědeckých informací ČSAV, 1975. 94 s.
 78. RESSLER, M. (2000). Účast Národní knihovny ČR na zpracování Vícejazyčného terminologického slovníku z oblasti knihovnictví. *Národní knihovna*, 2000, roč. 11, č. 1, s. 42–43.
 79. RIGGS, F. W. (1996). Onomastics and terminology. Pt. I. Their contributions to knowledge organization. *Knowledge Organization*, 1996, roč. 26, č. 1, s. 25–33.
 80. RŮŽIČKA, M. (1991). Uzrál čas pro terminologický slovník? *I'91*, roč. 33, č. 2, s. 46–47.
 81. *Seminár o slovenskej knihovnickej terminológii (Turčianske Teplice, 21.–22. apríla 1966)* (1966). Martin : Matica slovenská, 1966. 91 s.
 82. SCHWARZ, J. (2002a). *Metodický materiál pro zpracování hesel České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV). Verze 1.03*. Praha, 2002. 21 s. Dostupný na: http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/MM2103vv.doc.
 83. SCHWARZ, J. (2002b). *Metodika revize hesel České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV). Verze 1.1*. Praha, 2002. 10 s. Dostupný na: http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/Mm3.doc.
 84. SCHWARZ, J. (2002c). *Metodika revize anglických ekvivalentů hesel České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV). Verze 1.0*. Praha, 2002. 4 s. Dostupný na: http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/Mm4.doc.
 85. SCHWARZ, J. (2002d). *Metodika supervize České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV). 1. verze*. Praha, 2002. 3 s. Dostupný na: http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/mm5.doc.
 86. SCHWARZ, J. (2003a). Databáze oborové terminologie zpřístupněna : výsledky projektu Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy. *Ikaros* [online]. 2003, č. 02 [cit. 2003–02–01]. Dostupný na: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200302001>.
 87. SCHWARZ, J. (2003b). *Koncepce správy a rozvoje České terminologické databáze z oblasti knihovnictví a informační vědy (TDKIV). Verze 1.0*. Praha, leden 2003. 25 s. Nepublikovaný materiál.
 88. SCHWARZ, J., PILAŘ, J. (2001). *Metodický materiál pro výběr hesel České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy. Verze 1.1*. Praha, 2001. 6 s. Dostupný na: http://www.nkp.cz/o_knihovnach/slovník/metmaterial1_1.doc.
 89. *Slovník knihovnických termínů v šesti jazycích : česky, rusky, polsky, německy, anglicky, francouzsky* (1958). Praha : SPN, 1958. 632 s.
 90. SMETÁČEK, V. (1989). Informatika : název a obsah vědy. *Československá informatika*, 1989, roč. 31, č. 4, s. 106–111.
 91. SMETÁČEK, V., VOZNIČKA, V. (1984). *Výchova k práci s informacemi : výkladový slovník*. Praha : Pedagogický ústav hl. m. Prahy, 1984. 107 s.
 92. SMETÁČEK, V., VOZNIČKA, V. (1985). *Práce s informacemi na základních a středních školách : výkladový slovník*. Praha : SPN, 1985. 109 s.
 93. SRŠEŇ, A. (1966). Vztahy mezi termíny so základem „zpráva“ a „information“. *Knihovník*, 1966, roč. 11, č. 1, s. 25–27.
 94. STOLAŘOVÁ, J. (1982). *Slovníček knihovnických termínů*. Cheb : Knihovna L. Zápotockého, 1982. 34 s.
 95. STRAKA, J. (1990). *Sociální informatika : terminologický a výkladový slovník pro posluchače katedry vědeckých informací a knihovnictví*. Praha : Karolinum 1990. 217 s.
 96. SVOBODA, M. (2003) *Terminologická databáze knihovní a informační vědy : rozbor báze dat, datové struktury a funkcí*. Praha, prosinec 2002. 9 s. Nepublikovaný materiál.
 97. ŠABÍK, V. (1966). O potrebe kritického prehodnotenia terminológie vedeckého knihovníctva. *Knihovník*, 1966, roč. 11, č. 1, s. 23–25.
 98. ŠIMOVÁ, V., NÁLEVKOVÁ, M. (1972). *Koncepcia a metodika terminologickej práce v informatike : štúdia k čiastkovej výskumnej úlohe P 18–121–001–00–10 Terminológia informatiky*. Bratislava : STK, 1972. 120 s.
 99. ŠIMOVÁ, V., NÁLEVKOVÁ, M. (1975). *Slovensko-český terminologický slovník z informatiky*. Bratislava : STK, 1975. 553 s.
 100. TELEČ, V. (1964). K problematice terminologie hudebního knihovnictví. *Knihovník*, 1964, roč. 9, č. 7, s. 220–221.
 101. *Terminologičeskij slovar' po informatike* (1975). Moskva: MCNTI, 1975. 752 s.
 102. *Terminologičeskij slovar' po naučnoj informacii* (1966). Moskva : VINITI, 1966. 506 s.
 103. TVRDÍKOVÁ, S. (1988). *Slovníček vybraných knihovnických termínů*. Praha : ÚKDŽ – Bezručova knihovna, 1988. 22 s.
 104. *Vocabularium bibliothecarii* (1969). Martin : Matica slovenská, 1969. 686 s.
 105. VODIČKOVÁ, H. (1958). O současném stavu knihovnické terminologie. *Knihovník*, 1958, č. 3, s. 83–86.
 106. VODIČKOVÁ, H. (1962). Některé problémy současné české bibliografické terminologie. *Knihovník*, 1962, č. 4, s. 133–141.
 107. VODIČKOVÁ, H. (1964). Ještě k problematice terminologie hudebního knihovnictví. *Knihovník*, 1964, roč. 9, č. 10, s. 316–317.
 108. VODIČKOVÁ, H. (1989). Dokumentografický fond : termín a pojem. *Československá informatika*, 1989, roč. 31, č. 5 s. 134–138.
 109. VODIČKOVÁ, H. (1992). Proč se revidovaná ČSN 01 0195 nazývá „Bibliografický záznam“. *Národní knihovna*, 1992, roč. 2, č. 1–2, s. 3–9.

110. VODIČKOVÁ, H. (1999). Soubory autorit : příspěvek nejen terminologický. *Národní knihovna*, 1999, roč. 10, č. 2, s. 63–70.
111. VODIČKOVÁ, H., CEJPEK, J. (1965). *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický*. Praha: SPN, 1965. 119 s.
112. VRBSKÁ, M. (2000). *Pojem informace ve vybraných dílech vybraných filozofů (V. Bělohradský, J. Patočka, K. Pstružina)*. Praha, 2000. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav informačních studií a knihovnictví.
113. VYORÁLKOVÁ, D. (1996). Nová slova nebo špatné překlady? *Národní knihovna*, 1996, roč. 7, č. 2–3, s. 82–83.
114. WRIGHT, S. E., BUDIN, G. (eds.) (1997). *Handbook of terminology management. Vol. 1. Basic aspects of terminology management*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1997. 370 s.
115. WRIGHT, S. E., BUDIN, G. (eds.) (2001). *Handbook of terminology management. Vol. 2. Application-oriented terminology management*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2001. 920 s.
116. ZAHRADIL, J. (1973). *Názvosloví v reprografii*. Praha : Základní knihovna – Ústředí vědeckých informací ČSAV, 1973. 33 s.
117. ZLATOHLÁVEK, V., BREZA, V. (1989). *Polygrafické názvosloví*. Praha : Polygrafický průmysl, 1989. 239 s.

Mgr. Josef Schwarz působí jako nezávislý informační konzultant
schwarzjv@seznam.cz
